

LATVIJAS UNIVERSITĀTE

Pedagoģijas, psiholoģijas un mākslas fakultāte

Programmas “Skolotājs” apakšprogramma

“Skolotājs logopēds”

SIGNE JONASE

**Fonemātiskās uztveres sekmēšana 5 – 6 gadus veciem
bērniem ar fonētiski fonemātiskiem traucējumiem,
izmantojot dabas materiālus**

Diplomdarbs

Darba vadītājs

lektore

_____
Akadēmiskais amats

Mg. paed.

_____
Zinātniskais /
akadēmiskais grāds

Egija

Laganovska

_____
Vārds, uzvārds

_____
Paraksts

KULDĪGA 2020

Anotācija

Diplomdarba nosaukums: “Fonemātiskās uztveres sekmēšana 5 – 6 gadus veciem bērniem ar fonētiski fonemātiskiem traucējumiem, izmantojot dabas materiālus”

Darba autore: Signe Jonase

Darba zinātniskā vadītāja: Mg. paed. Egija Laganovska

Darba saturs: 61 lapa, 7 attēli, 7 tabulas, 4 pielikumi.

Pētījuma mērķis: Teorētiski izpētīt un praktiski pārbaudīt dabas materiālu izmantošanas efektivitāti 5 – 6 gadus veciem bērniem ar fonētiski fonemātiskiem traucējumiem.

Pētījuma teorētiskajā daļā tiek analizēta dažādu autoru zinātniskā literatūra. Darba autore apraksta bērnu attīstību kopveselumā (fizisko, emocionālo, kognitīvo un sociālo), fonemātiskā uztvere, tās traucējumi un attīstīšanas paņēmieni.

Pētījuma empīriskajā daļā autore apraksta pētnieciski praktisko darbību (novērošanu, runas pārbaudi, anketēšanu), balstoties uz teorētiskajā daļā gūtajām atziņām, kā arī, veic iegūto rezultātu analīzi.

Pētījuma rezultātā iegūtie dati tiek apkopoti tabulās un attēlos.

Darba noslēgumā tiek izdarīti secinājumi un sniegti ieteikumi vecākiem un pedagogiem.

Atslēgas vārdi: logopēdija, runa, valoda, attīstība, skaņu izrunas traucējumi, fonemātiskās uztvere, fonemātiskās uztveres traucējumi, dabas materiāli.

Annotation

Title of graduation work: “Promotion of phonemic phonological perception for 5 – 6 years old children with phonological disorders by using natural materials”

Author: Signe Jonase

Supervisor: Mg. paed. Egija Laganovska

Structure: 61 pages, 7 pictures, 7 tables, 4 attachments

Reserch goal: In theory, study and practice the effectiveness of the use of natural materials for children 5 to 6 years old with phonetic phonetic phonemic disorders.

The theoretical part of the study analyses the scientific literature of the authors. The author of the work describes the development of children in general (physical, emotional, cognitive and social), phonographic perception, its disorders and development techniques.

In the empirical part of the study, the author describes the practice of research (observation, speech testing, anketting), based on the lessons learned from the theoretical part, as well as an analysis of the results obtained.

The resulting data from the study is collected in tables and images.

The work concludes by drawing conclusions and making recommendations to parents and teachers.

Key words: speech therapy, speech, language, development, phonetic disorders, phonetic perception, phonetic [erception disorders, natural materials

Saturs

Ievads	4
1. 5–6 gadus vecu bērnu raksturojums veselumā	8
2. Fonemātiskās uztveres nozīmība 5– 6 gadus vecu bērnu runas attīstībā.....	19
2.1. Runas un valodas attīstība 5 – 6 gadus veciem bērniem	19
2.2. Runas traucējumu veidi.....	23
2.3. Fonemātiskā uztvere un tās traucējumi	28
3. Fonemātiskās uztveres attīstīšanas paņēmieni	33
3.1. Dabas materiālu izmantošana logopēdiskajās nodarbībās.....	38
4. Koriģējoši attīstošā darbība fonemātiskās uztveres pilnveidošanā, bērniem ar fonētiski fonemātiskajiem traucējumiem	41
4.1. Pētījuma metodes	41
4.2. Bērnu ar fonētiski fonemātiskiem traucējumiem raksturojums.....	43
4.3. Logopēdu un vecāku anketēšanas datu apkopojums.....	50
4.4. Koriģējoši attīstošā darbība, izmantojot dabas materiālus.....	56
4.5. Pētījumu rezultātu apkopojums un analīze.....	59
Ieteikumi.....	60
Nobeigums un secinājumi.....	62
Izmantotā literatūra.....	64
Jēdzienu skaidrojums.....	67
Pielikumi.....	68

Ievads

Vislielākā bagātība cilvēku dzīvē ir valoda. Valoda līdzinās atslēgai, ar tās palīdzību cilvēkam ir iespēj atvērt dažādas durvis. Runai un valodai parasti ir mērķis, kurš katram runātājam ir atšķirīgs. Ar valodas aktīvu līdzdalību tiek apmierinātas vajadzības, intereses un vēlmes, kā arī mēģinām ietekmēt citu cilvēku rīcību, uzvedību, kā arī svarīgs komponents ir attiecību veidošana ar citiem, izrādām savas jūtas, fantazējam, izliekamies, radām, jautājam un paskaidrojam. Tā ir būtiska un neatņemama dzīves sastāvdaļa bez kuras cilvēks nespētu pilnvērtīgi dzīvot.

Bērna valodas attīstība sākas brīdī, kad mazulis piedzimst. Arī māmiņas vēderā mazais jau spēj dzirdēt dažādas skaņas, kuras mums ir apkārt. Un viena no pazīstamākajām un visbiežāk dzirdētām ir mammas un tēta balss. Novērots, ka nereti jau vēderā mazulis saklausot reaģē uz mammas balsi.

Daudzi autori mūsdienās ir novērojuši, ka bērniem, kuriem ir vāji attīstīta sīkā pirkstu muskulatūra novēro arī dažādus runas traucējumus. Tas tiek izskaidrots ar to, ka centrālā nervu sistēma ir cieši saistīta ar valodas attīstību un pirkstu muskulatūras attīstību.

Tādēļ darba autore vēlas izziņāt diplomdarba tēmas aktualitāti mūsdienās

Valoda ir ļoti cieši sasaistīta ar citām attīstības jomām un viena no tām ir domāšana, priekšstatu bagātināšanās, tādēļ pēc valodas daudzveidības var secināt par bērna attīstības pakāpi. Ir pierādīts, ka bērniem, kuriem ir labi attīstīta valoda spēj brīvi izteikt savas domas un viedokli, viņi vieglāk klausās un saprot citus. Saturiska, loģiska, secīga un organizēta runa ir bērna normālas intelektuālās attīstības rādītājs. Arī bērna garīgās un emocionālās attīstības pakāpi spēj noteikt tas, kāds ir dzimtās valodas attīstības līmenis.

Lai bērns spētu attīstīties starp dažādām uztveres jomām jābūt nepārtrauktai mijiedarbībai. Pieaugušais ir kā paraugs un virzītājs, kas palīdz bērnam sasniegt attīstības jomu virsotnes izmantojot dažādas metodes. Darot nopietnu darbu, bet tai pašā laikā bērnam tā tiek piedāvāta kā rotaļa.

Tomēr mūsdienās arvien vairāk saskaramies ar dažādiem ārējiem un iekšējiem kaitīgiem faktoriem, kuri kaut kādu iemeslu dēļ atstājuši negatīvu iespaidu uz bērna attīstību un primārā, kas parasti tiek ietekmēta visvairāk ir bērna runa un valodas attīstība. Tieši rokām bērnam ir liela nozīme pieredzes gūšanā un attīstībā. Runa ir viena no augstākām kustību koordinācijas spējām. Galvas smadzeņu garozā vispārīgo kustību un runas kustību centrs atrodas blakus.

Ir veikti pētījumi pierādīja, kuri pierāda, ka runas centri (pieres un deniņu daivas) nodod impulsu uz pirkstu galiem, tādēļ attīstot bērnu sīko pirkstu muskulatūru neapzināti veicinām bērnu valodas attīstīšanos. Pirkstu sīkās muskulatūras mērķtiecīga attīstīšana un pirkstu veiklības izkopšana vienlaicīgi stimulē fonemātisko iemaņu attīstību (Skaista, Bārda, 2011,7).

Plotnieks uzsver, ka daba rosina bērna uzmanību, attīsta sajūtas un uztveri, rosina domāt un fantazēt. Daba ir neizsīktošs pozitīvu emociju avots, kas savukārt pozitīvi ietekmē bērna valodas attīstību (Plotnieks, 1988, 81).

Tā kā darba autore jau daudzus gadus strādā pirmsskolas izglītības iestādē un ir novērojusi, ka bērnu runas un valodas attīstība ar katru gadu pazeminās. Ļoti daudz bērniem nepieciešamas apmeklēt logopēdu un veikt koriģējoši attīstošus uzdevumus, lai uzlabotu savas valodas prasmes.

Fonemātiskās uztveres traucējumu rezultātā bērni neizrunā, jauc, aizstāj, nespēj gramatiski pareizi izteikties, kas rada nopietnas problēmas lasīt prasmes un rakstīt prasmes apguvē. Tādēļ darba autore vēlētos pievērst uzmanību fonemātisko procesu attīstīšanai 5 – 6 gadus veciem bērniem. Izmantojot dabas materiālus, pierādīt, ka rotaļas ar smiltīm un čiekuriem spēj palīdzēt bērniem un vieglāk tikt galā ar fonemātiskās uztveres traucējumiem. Tā rezultātā par diplomdarba tēmu tika izvēlēta “Fonemātiskās uztveres sekmēšana 5 – 6 gadus veciem bērniem ar fonētiski fonemātiskiem traucējumiem, izmantojot dabas materiālus”

Pētījuma objekts

Fonemātiskās uztveres traucējumi 5 – 6 gadus veciem bērniem ar fonētiski fonemātiskiem traucējumiem

Pētījuma priekšmets

Koriģējoši attīstošā darbība fonemātiskās uztveres traucējumu mazināšana.

Pētījuma mērķis

Teorētiski izpētīt un praktiski pārbaudīt dabas materiālu izmantošanas efektivitāti 5 – 6 gadus veciem bērniem ar fonētiski fonemātiskiem traucējumiem.

Pētījuma hipotēze

Koriģējoši attīstošā darbība fonemātiskās uztveres traucējumu mazināšanā būs sekmīga, ja:

- tiks ņemts vērā 5 – 6 gadus vecu bērnu individuālās un vecumposmu īpatnības;
- koriģējoši attīstošajā darbībā tiks izmantoti dabas materiāli.

Pētījuma uzdevumi

1. Iepazīties un analizēt dažādu autoru piedāvātās darba formas un metodes fonemātisko traucējumu korekcijai.

2. Iepazīt dažādu autoru piedāvātās metodes fonemātiskās uztveres attīstīšanā un traucējumu novēršanā.
3. Pārbaudīt, ka dabas materiālu izmantošana koriģējoši attīstošā darbībā uzlabo bērnu fonemātisko uztveri.
4. Veikt logopēdu anketēšanu par dabas materiālu izmantošanas nozīmīgumu logopēdiskajās nodarbībās.
5. Apkopot un analizēt iegūtos rezultātus

Pētījuma metodes

1. Zinātniskās literatūras analīze.
2. Fonemātiskās uztveres 5 – 6 gadus veciem bērniem novērtēšana, veicot bērnu valodas logopēdisko pārbaudi, koriģējošo darbību.
3. Logopēdu un vecāku aptauja.
4. Datu matemātiskā apstrāde un analīze.

Pētījuma bāze

4 bērni ar fonemātiskās uztveres traucējumiem

12 logopēdi anketēšanai

Darba izstrādes laiks

2020. gada februāris – 14. aprīlis

Darba teorētiskā nozīme

Lai gūtu priekšstatu par problēmām, kuras rodas darbā ar bērniem ar fonētiski fonemātiskiem traucējumiem, kuriem ir fonemātiskās uztveres traucējumi, lai bērniem pilnveidotu fonemātiskās uztveri, nepieciešamās darbības formas un metodes, darba autore iepazinās ar literatūru par šo tēmu. Izprast problēmas dziļāku būtību palīdzēja latviešu logopēdu I. Miltiņas (2008; 2005; 1995), S. Tūbeles (2008; 2004; 2002), J. Lūses (1994), A. Baumanes (1976), I. Hadaņonokas (2002) un krievu pedagogu un citu autoru darbi, tajos paustās atziņas un koncepcijas.

Darba praktiskā nozīme

Darbu var izmantot pirmsskolas izglītības iestāžu pedagogi, logopēdi un pedagoģijas augstskolu studenti pieredzes un prakses pilnveidošanai darbā ar bērniem fonētiski fonemātiskiem traucējumiem, kuriem nepieciešams uzlabot fonemātisko uztveri.

Diplomdarba struktūra

Darbs sastāv no divām daļām. Teorētiskā daļa sastāv no ievada un četrām nodaļām. Ievadā ir aplūkota izvēlētās pētāmās tēmas aktualitāte.

Pirmajā nodaļā ir vērsta uzmanība uz bērna attīstību kopveselumā.

Otrajā un trešajā nodaļā tiek dots ieskats pētāmās problēmas teorijā – fonemātiskās uztveres attīstīšana un traucējumu novēršana 5 – 6 gadus veciem bērniem.

1. 5 – 6 gadus vecu bērnu raksturojums veselumā

Pirmsskolas periods bērna personības attīstībā ir ļoti svarīgs laiks. Mazā bērna dzīves mērķis ir sevis izzināšana un adaptēšana pasaulē kā arī sociālajā vidē. Tas notiek darbībā, mijiedarbībā ar apkārtējo pasauli. Bērns “ārējos” nosacījumus izdzīvo caur sevi, tā veidojas priekštats par apkārtējo pasauli, kā arī attīstās bērns kā personība dažādās izpausmēs (izzīņa, emocijas, griba, sociālizācija) (Lieģeniece, Nazarova, 1999, 8).

D. Lieģeniece uzsver, ka kopveseluma pieejas modelī 5 – 7 gadus veca bērna audzināšanā jāievēro bērna viengabalainā daba, tas ir uztvert bērnu veselumā, respektēt bērna vajadzības, motīvus, intereses, domāšanas īpatnības, vecumposma raksturojumu, identitātes veidošanās īpatnības, iedzimtību, kā arī ļoti nozīmīga ir humānās attiecības ar apkārtējo sociālo vidi (Lieģeniece, Nazarova, 1999, 5).

Darba autore secina, ka jau piedzimstot mazais bērns ir personība, jo personība ir:

- sabiedriski nozīmīgu, noturīgu indivīda īpašību kopums, kas izpaužas viņa rīcībā, domāšanā un emocionālajās reakcijās,
- vienots un noturīgs cilvēks, kas apzināti vai neapzināti rīkojas pēc noteiktiem tikumiskajiem principiem un spēj atbildēt par savu rīcību,
- cilvēks ar kādām sabiedriski nozīmīgām, parasti pozitīvām vai spilgtām īpašībām.

Tā personības jēdziens tiek skaidrots skaidrojošajā vārdnīcā (Lūse, Miltiņa, Tūbele, 2012, 241).

G. Svence savā grāmatā salīdzina Z. Freida secinājumus, kurš personības attīstību saista ar pretrunīgumu starp bērna iedzimto, dabisko pasauli un ārējo pasauli, sabiedrību (Svence, 1999, 11), savukārt A. Ādleris personību definēja, ka tai piemīt savs pirmatnējais kodols, būtība, kas nosaka personību kā tādu, kura ir neatkārtojama un unikāla vienība. Pats kodols dzīves laikā nemainās, tikai pilnveidojas ar dzīves pieredzi (Svence, 1999, 12).

Personība ir bagātākā un dziļākā sociālā vienība, kura piemīt cilvēkam kā indivīdam. Daudzi psihologi atzīst, ka personības jēdziens sevī ietver katram cilvēkam īpatnējus domāšanas, emocionālās izpausmes un uzvedības veidus, ar kuru palīdzību cilvēks var pielāgoties sociālajai videi un noteiktam dzīves notikumam.

Nav divu vienādu personību, jo katra cilvēka sociālā pieredze ir atšķirīga (Lieģeniece, Nazarova, 1999, 9).

Rotaļa kā galvenais darbības veids

Ļoti nozīmīgs posms bērna personības attīstībā līdz 7 gadiem ir psihiskai attīstībai, kura notiek lomu un sižeta rotaļu veidā, bērni caur rotaļām izspēlē dažādas lomas, ievērojot rotaļu noteikumus tādā veidā veicinot paškontroles attīstību (Svence, 1999, 77)

Rotaļa ir pirmsskolas bērnu raksturīgākais darbības veids. Tajā bērns aktīvi atspoguļo apkārtējo cilvēku ikdienas darbības. Rotaļā bērns reproducē dažādus ikdienas darbības etapus no pieaugušā rīcības – uzvedības, valodas un attieksmes, izsaka dažādas vēlmes un ieceres, tajā izpaužas radošā domā, aktivitāte un iniciatīva (Dzintare, 1984, 11).

D. Elkoņins savā grāmatā piemin Makarenko teikto, bērnam rotaļa ir tik pat nozīmīgā kā pieaugušajam došanās uz darbu, bet Ušinskis saka, ka bērnam rotaļa tā ir kustība (darbība) saistoša un interesanta, vieglāk saprotama (Elkoņins, 2008, 127).

Rotaļa ir kā pamata nodarbošanās, lai bērns spētu pilnvērtīgi attīstīties visās jomās. Rotaļājoties:

- tiek iegūtas zināšanas, prasmes un iemaņas,
- pilnveidojas bērna **izziņas** darbība (sajūtas, uztvere, atmiņa, domāšana un iztēle),
- fantāzijas un valodas attīstība,
- fiziskās attīstības sekmēšana,
- bērnam pilnveidojas emociju pasaule,
- mācās sadarboties,
- ētikas un morāles principi,
- attīsta neatlaidību, mērķtiecību, disciplinētību un citas gribas īpašības (Plotnieks, 1988, 48 – 47).

I. Jurgena izsaka diezgan līdzīgu viedokli kā I. Plotnieks, ka rotaļa bērniem attīstās ne tikai tik ļoti nozīmīgie psihiskie procesi (sajūta, uztvere, domāšana, atmiņa un iztēle), bet arī rotaļa attīsta emociju, jūtu pasauli, dzimuma pašapziņu un vingrina sarežģītai saskarsmes darbībai (Jurgena, 2010, 78).

Fiziskā attīstība

Bērnam kustība ir fizioloģisks process, bet cilvēku dzīvesveids mūsdienās ir kļuvis mazkustīgs, līdz ar to arī bērni kļuvuši pasīvi aktivitātēs. Cilvēki arvien biežāk izmanto modernās tehnoloģijas, brīvdienas pavada mājās sēžot uz dīvāna un skatoties televīziju. Vecāki ir kā paraugs bērnam un nereti piedāvā bērniem modernās tehnoloģijas, lai netraucēti varētu veikt savus pienākumus.

Veselība tiek skaidrota kā fiziski garīgās un morālās pašsajūtas komforta stāvoklis. Bērns ir vesels tad, kad viņš jūtas priecīgs, apmierināts un aktīvs. Bērna fiziskās sagatavotības līmenis ir atkarīgs no tā, kā attīstās bērna fiziskās īpašības – spēks, ātrums, kustību koordinācija, izturība un lokanība.

Atsaucoties uz Avicenna teikto, Puškarevs raksta, lai saglabātu, koptu un nostiprinātu veselību nepieciešami vingrinājumi un spēles. Kustības ir nepieciešamas, lai bērns augtu vesels. Fiziskas aktivitātes veicina balsta un kustību aparāta attīstību, rezistenci pret slimībām, uzlabo orgānu darbību (Puškarevs, Golubeva, 1999, 55)

5 – 6 gadu vecumā bērns vidēji izaug par 6 cm gadā un vidēji svarā pieņemas par 2 kg. Straujā augšana, kas bija novērojama mazbērna vecumā ir mazinājusies.

Šajā vecumā izkrīt piena zobi un sāk augt patstāvīgie zobi. Muguras un vēdera muskuļi ir vāji attīstīti, tā dēļ šajā vecumā bērniem ir uz priekšu izvirzīts vēders. Muskuļu attīstībai bērnam ir nepieciešama fiziska slodze. Intensīvi notiek attīstība plaukstas un pēdas sīkajā muskulatūrā. Šajā vecumā apgūst smalkās, precīzās pirkstu kustības. (Geske, 2005, 221 – 224).

Palielinās plaušu masa, elpošana kļūst dziļāka, taču elpošanas ceļi vēl ir šauri un īsi, tādēļ bērni var ātri saaukstēties. Pilnveidojas galvas smadzeņu garozas funkcionalitāte, pieaug šūnu darbības spējas, pazeminās nogurums, palielinās darbības spējas. (Golubina, 2007, 124).

G. Svence uzsver, ka zēniem šajā vecumā ir labāk attīstīti lielie muskuļi, bet meitenēm vairāk attīstītāka ir pirkstu muskulatūra (Svence, 1999, 78).

A. Geske uzskata, ka 5 – 6 gadus veciem bērniem fiziski aktīvam jābūt 5 – 5.5 stundas dienā, turklāt I. Puškarevs uzsver, ka kustībām jābūt ne mazāk kā 2 stundas dienā (Geske, 2005, 224), (Puškarevs, Golubeva, 1999, 56).

Bērniem šajā vecumā pilnveidojas prasme koncentrēt skatienu uz sīkām lietām un vienlaikus uz vairākām. (Svence, 1999,78).

A. Geske atsaucoties uz I. Elnebijas norāda, ka bērns 5-6 gados stāv uz vienas kājas 10 sekundes, ņem atlecošu bumbu, skrien augšā pa pakāpieniem (Geske, 2005, 228).

Šajā vecumā bērni prot saskaņot kustības. Spēj novērtēt attālumu. Kustību iemaņas veidojas pakāpeniski tās pilnveidojot un attīstot. 5 – 6 gadus veci bērni prot noiet pa šauru virsmu, veikli lec un stāv uz vienas kājas, mēcās lekt augstumā, mest tālumā, slidot, mēcās saistīt atsevišķās motorās iemaņas. Kā arī jāturpina pilnveidot pamatkustības – soļošana, skriešana, lēkšana, mešana, rāpošana, rāpšanās, bumbu spēles, rotaļas un dejas.

Darba autore piekrīt J. A. Komenska teiktajam, ka bez fiziskajiem vingrinājumiem, bez fiziskās veselības pilnveidošanas nevar būt cilvēkiem laimīgs un veselīgs mūžs (Komenskis, 1992, 18).

Kognitīvā attīstība

Kognitīvā attīstība ir saistīta ar **izzīņas** procesiem un **runas** attīstību. Dažādi psihologi par kognitīvās attīstības noteicošiem faktoriem uzskata darbības ar priekšmetiem un saskarsmi

ar pieaugušajiem un vienaudžiem, kā arī smadzeņu šūnu nobriešanu, centrālās nervu sistēmas izmaiņas.

Izziņas aktivitāte attīsta cilvēka personību, tā padara to aktīvu, sniedz enerģiju un prieku. Izziņas aktivitāte izpaužas kā ieinteresētība informācijas uztverē, vēlmē noskaidrot, uzdot jautājumus, domāšanas procesos un jau zināmo informāciju izmantot radoši jaunās situācijās (Freibergera, Priede, 2007, 29).

J. A. Komenskis uzsver, ka bērni jā māca tā, lai tie vērotu apkārtējās lietas un to cēloņsakarības. Kā arī liela nozīme ir bērnu maņu attīstīšanai, apkārtējās pasaules, lietu novērošana, apjēgšana un saglabāšana atmiņā izmantojot redzi, dzirdi, garšu, tausti, ožu, (Komenskis, 1992, 17).

G. Svence atsaucas uz Ž. Piažē secinājumiem, kas kognitīvo attīstību saista ar intelektu, domāšanu, kas bērniem 4 – 7 gadu vecumā pāriet no atdarināšanas un refleksijas uz loģisko spriestspēju (Svence, 1999, 79)

Šajā vecumā bērni vēl neprot priekšmetus un parādības uztvert veselumā. Pirmsskolas vecumposmā spēj uztvert vienu īpašību vai pazīmi (krāsu, formu). Bērnu **domāšanā** pietrūkst loģikas (Puškars, Golubeva, 1999, 35)

Pirmsskolas vecumā bērniem ir liela interese par notikumiem, priekšmetiem, parādībām, kas ir visapkārt. Bērns aktīvi vēlas izzināt lietu darbību, pazīmes un uzbūvi, saprast kam noderīgi. Svarīgi ir bērnam ļaut izzināt, veidot, darboties, kas veicinās kognitīvo attīstību.

Ja bērna intereses pirmsskolas vecumā netiek atbalstītas un apmierinātas, viņš var justies nevarīgs, nepilnvērtīgs, veidojas mazvērtības izjūtas (Golubeva, 2007, 101).

Domāšana

Nodarbojoties ar problēmu risināšanu, pieņemot lēmumus, manipulējot ar informāciju tiek izmantota domāšanas darbība. Tā ir augstākā izziņas funkcija.

A. Ļubļinska saka, ka domāšanas procesā norit priekšmetu un parādību atspoguļošana, to būtiskās pazīmēs, sakarībās un attiecībās (Ļubļinska, 1979, 217). Vorobjovs pauž, ka šajā procesā liela nozīme runai, izmantojot iekšējo runu, notiek saruna pašam ar sevi, prātā tiek veidota un precizēta doma, kas ļauj to izteikt ārējā runā (Vorobjovs, 2000, 98)

Šajā vecumā bērna domāšana ir saistīta ar cēloņu un sekas izzināšanu starp lietām un notikumiem. Tas novērojams biežajos jautājumos “kāpēc”, kas tiek saukts par “kāpēcīšu” vecumu.

Attīstās vairāki domāšanas veidi:

- uzskatāmi konkrētā,

- uzskatāmi tēlainā,
- verbāli loģiskā domāšana

Pirmsskolas vecuma bērniem vairāk izteikta ir uzskatāmi konkrētā un tēlainā domāšana, jo iztēle bērniem ir vislabāk attīstītais izziņas process. Tēlainā domāšana- fantazēšana var izstrādāties brīžos, kad bērns saņem kādu negatīvu, traumējošu informāciju. Šajā vecumā bērni neatšķir fantāziju no realitāte, tā dēļ nereti tiek domāts, ka bērns melo (Svence, 1999, 84).

V. Golubeva uzsver, ka analīze un sintēze kā domāšanas darbības ir radušās praktiskās darbības laikā, piemēram, darbībās ar priekšmetiem izjaucot piramīdu. Pakāpeniski domāšana pāriet darbībās ar tēliem, tā pamazām sekmējot arī loģiskās domāšanas attīstību (Golubeva, 2007, 71).

R. Fišers uzskata, ka jau agrīnā vecumā bērni ir jāmudina domāt un spēlēties ar idejām. Pasaule ir ļoti ātra un mainīga, tādēļ bērni ir jāiemāca domāt radoši.

Domājošs bērns ir:

- psiholoģisks – emocionālais bērns,
- bioloģisks – fizisks bērns,
- filozofisks – spriest spējīgs bērns,
- socioloģisks – sociāls bērns, būt nepārtrauktā saskarsmē ar cilvēkiem (Fišers, 2005, 19).

Ž. Piāže izdalījis četras domāšanas stadijas:

- sensomotorā stadija 0 – 2 gadiem;
- pirmsoperāciju stadija 2 – 7 gadiem;
- konkrēto operāciju stadija 7 – 11 gadiem;
- formālo operāciju stadija 11 – 15 gadiem;

Pirmsoperāciju stadijas domāšanas pakāpe ir cieši saistīta ar intuitīvo domāšanu. Bērna egocentriskā domāšana ir sapnim līdzīga izpausme, tikai dzīves laikā domāšana pāriet loģisko operāciju pakāpē. (Tūbele, Landra, Šūmane, Burčaka, Laganovska, Kušnere, Vīgante, 2013, 21).

Atmiņa

Atmiņa ir nozīmīgs psihisks process, kas sevī ietver dažādas funkcijas:

- iegaumēšana,
- saglabāšana,
- reproducēšana,
- aizmiršana.

Ar atmiņas palīdzību zināšanas tiek uzkrātas un nepieciešamības gadījumā izmantotas.

Šajā vecumposmā bērnu atmiņa attīstās no netīšās uz tīšo iegaumēšanu.

Reproducēšana nav tik izteikta kā atpazīšanas funkcija.

Lai bērni labāk attīstītu iegaumēšanas prasmi tā jābalsta uz rotaļu un spēles elementiem, jo bērni labāk uztver ritmu, nevis saturu. Bērni var skaitīt tautasdziesmas nesaprotot tekstu, tas notiek automātiski. Labāk bērni iegaumēs tādu informāciju, kura saistīta ar jūtām un emocijām. Tikai 6 – 7 gadus veciem bērniem notiek pārejā no netīšās iegaumēšanas uz tīšo iegaumēšanu.

Tīšās iegaumēšanas veidi:

- atkārtošana,
- asociāciju veidošana,
- klasifikācija (grupēt pēc noteiktām pazīmēm),
- grupēšanas pazīmju meklēšana (krāsa, forma) (Svence, 1999, 81 – 82).

Fišers apgalvo, ka sākumā saņemtā informācija nokļūst īstermiņa atmiņā, no kurienes tā ar laiku izzūd vai tiek noglabāta ilgtermiņa atmiņā.

G. Svence izdalīta trīs atmiņu veidus, kuri nozīmīgi pirmsskolas vecuma bērniem:

- tēlainā atmiņa. Diagnosticēt šo atmiņas veidu var bērna radošajos darbos, tēlus var izpaust dažādos līmeņos (pazīšanas, pasīvās atveidošanas, tīšās atveidošanas, radošā atveidošana),
- kustību atmiņa. Kā uzsver G. Svence, kustību atmiņa pirmsskolā ir visnozīmīgākā. Tās ir visas ikdienas darbības, ko veic bērns – braukšana ar riteni, roku mazgāšana, ģērbšanās, pogu aizpogāšana, kurpju auklu sasiešana, pašapkalpošanās prasmes, kā arī darbības, kuras veicina sīko pirkstu muskulatūras attīstību- zīmēšana, līmēšana, veidošana, griešana ar šķērēm.
- verbālā atmiņa. Verbālās atmiņas attīstīšanu raksturo jēdzienu apguve. Izšķir trīs virzienus – jēdzienu saturs atbilst tam, ko ar vārdu ir domājuši pieaugušie, jēdzienu sasaiste ar prātu un loģiku, prot raksturot jēdzienu izmantojot citus (Svence, 1999, 82 – 83)

R. Fišers uzsver, ka bērna domāšanas attīstīšanā liela nozīme ir pieaugušajam, ka nepietiek ar to, ka bērnam tiek uzdots iemācīties konkrētu likumu, pieaugušajam jābūt kā virzītājam, kurš palīdz apstrādāt pieredzi atbilstoši bērna uztverei (Fišers, 2005, 140).

A. Ļubļinska apgalvo, ka atmiņas produktivitāti, apjomu un virzību ietekmē bērna interese, emocionālais stāvoklis, sagatavotība, cik ilgi saglabājama iegūtā informācija (Ļubļinska, 1979, 185).

Apmēram 5 gadu vecumā bērns spēj uztvert ap 50% informācijas un 10 gadu vecumā 100% (Golubina, 2007, 121).

Uztvere

Bērna intelektuālo attīstību krievu zinātnieki saista ar uztveri, tā min D. Lieģeniece.

Ir atklāts, ka uztveres procesi ir orientējošo darbību sistēmas, kurās iepazīst priekšmetu un īstenības parādības.

D. Lieģeniece uzsver, ka bērna uztveres attīstība ir saistīta ar sarežģītu perceptīvo darbību apgūšanu. Visa uztveres attīstība noris praktiskā darbībā (Lieģeniece, 1999, 43).

5 – 7 gadus veciem bērniem *redzes uztverei* jāpievērš būtiska uzmanība. Jāturpina pilnveidot krāsu uztvere, 5 gadu vecumā jāprot atšķirt vienas krāsas dažādie toņi.

Kā arī šajā vecumposmā attīsta *priekšmeta formas uztveri*. Bērns mācās salīdzināt dažādu priekšmetu īpašības, saskatīt kopīgās un atšķirīgās pazīmes. Sešu gadu vecumā bērni jau prot izšķirt formas.

Telpiskās uztveres attīstīšanā liela nozīme ir sensoriem priekšstatiem, t.i. iespēja aptaustīt un saredzēt. Pakāpeniski iepazīstināt ar vārdisko apzīmējumu (tur, te, tuvu, tālu) priekšmetu tuvuma un tāluma izpratnei, lieluma un virziena (guļus, stāvus) un orientācija telpā izpratnei (pa labi, pa kreisi, vidū, aizmugurē). Lai sekmētu uztveres attīstību izmanto ilustrāciju skatīšanos. Izdala 3 attēla uztveres līmeņus:

- uzskaitē (kas tur ir?), 2 – 5 gadi
- aprakstīšana (kāds kurš ir?), 6 – 9 gadi
- interpretēšana (kas ar ko un kāpēc), no 9 gadiem

Pirmsskolas vecumā tiek sekmēta arī laika uztvere, parādību ilgums, ātrums un secība (Svence, 1999, 80 – 81).

Pirmsskolas vecumposmā liela nozīme ir dzirdes uztverei ar kuras palīdzību bērns mācās atšķirt skaņas un pareizi tās izrunāt:

- dzirdes apziņa – bērns saprot vienkāršas skaņas,
- dzirdes koncentrācija – bērns dzird un saprot no kurienes skaņa skan,
- skaņu atšķiršana – bērns spēj skaņu uztvert pareizi,
- dzirdes atmiņa – bērns atceras sacīto, svarīgi ir mudināt bērnu atkārtot sacīto.

Redzes uztverei piemīt uztvert, sistematizēt, atpazīt, analizēt un atcerēties vizuālo informāciju (Tūbele, Landra, Šūmane, Burčaka, Laganovska, Kušnere, Vīgante, 2013, 16).

Uzmanība

Ikdienā cilvēks saņem un uztver ļoti daudz dažādas informācijas, maņas saņem daudz kairinātāju, tāpēc ir svarīgi šo iegūto informāciju strukturizēt, atlasīt svarīgo un ignorēt mazsvarīgo.

Vajadzīgās un nevajadzīgās informācijas strukturizēšanu un kontroli par tās saglabāšanu veic uzmanība. Uzmanība ir visu psihisko procesu pamats, tā apgalvo A. Vorobjovs (Vorobjovs, 2000, 117).

Turpretī A. Ļubļinska norāda, ka uzmanība nav psihisks process, tas ir psihisks personības stāvoklis, kas palīdz koncentrēties. Uzmanība izpaužas cilvēka attieksmē (Ļubļinska, 1979, 168).

Bērnu uzmanību piesaista tikai pievilcīgi, spilgti objekti, kurus pavada emocionāls pārdzīvojums. Pirmsskolas vecuma bērniem raksturīga ir netīšā uzmanība. Šajā posmā ļoti viegli ir novērst bērna uzmanību, parādot jaunu rotaļlietu vai spožu priekšmetu.

Vecākā pirmsskolas vecumā veidojas pāreja no netīšās uzmanības uz tīšo, kura būs nepieciešama sākot mācības skolā.

Uzmanības noturīguma ilgums atkarīgs no centrālās nervu sistēmas darbības, no fiziskā un emocionālā stāvokļa.

G. Svence uzsver, ka uzmanība ir saistīta ar gribas kvalitāti, paškontroles iemaņām un socializāciju (Svence, 1999, 86 – 87).

1. Tabula. Uzmanības veidu saistība ar mērķi un gribu. (Vorobjovs, 2000, 119)

Uzmanības veids	Mērķis	Gribas piepūle
netīšā	nav	nav
tīšā	ir	ir
pēctīšā	ir	nav

G. Svence apgalvo, ka 4 – 5 gadus veci bērni uzmanību spēj noturēt 6 – 8 sekundes, 6 – 7 gadus veci bērni 12 – 20 sekundes (Svence, 1999, 86).

A. Ļubļinska uzsver, ka uzmanības apjoms palielinās, attīstoties bērna runai, pieaugot viņa patstāvībai uzvedībā. Bērns ar vien vairāk sāk uztvert vārdus, kā rezultātā pieaugušā runa kļūst par bērna uztveres objektu (Ļubļinska, 1979, 174).

Emocionālā attīstība

Vajadzība pēc emocionāla kontakta bērnos ir fizioloģiski nepieciešama, tā pat kā gaiss ko cilvēks elpo.

Nepietiekams emocionālais kontakts var novest pie negatīvām sekām. Ja vecāki ir emocionāli vienaldzīgi, tad arī bērns izaug kā emocionāli “nabadzīgas” un neatsaucīgas personības.

Egocentriskās jūtas bērniem rodas ātri, bet empātija ir spēja, kura ir jāstimulē un jāaudzina (Plotnieks, 1988, 36).

Lai noritētu pozitīva emocionālā attīstība, bērnam svarīga ir mīlestība un gādība, kopā pavadītais laiks, ēdiens, siltums, apģērbs, aizstāvība, kas tiek dēvēta par drošo piesaisti. Dažādu iespēju nodrošināšana, lai bērns varētu attīstīt savas dotības. Neatņemama sastāvdaļa ir noteikumiem, režīmam, rituāliem un arī ierobežojumiem. Kā arī sociālās iemaņas, kas palīdz kontaktēties ar citiem, draudzēties, rūpēties, uzņemties atbildību un prasmi pielāgoties citiem (Svence, 1999, 90).

V. Golubina uzsver, ka bērns ir ļoti viegli ietekmējams, tādēļ pieaugušais ir kā virzītājs, kas rosina bērna interesi un emocionalitāti. Emocionālā attīstība jāvirza uz pozitīvo un jāregulē tās izpausme. Tādēļ svarīgi ir mācīt bērnam atšķirt labo un slikto, derīgo un nederīgo, labestību un ļaunumu, godīgumu (Golubina, 2007, 122)

Bērns savu emocionālo pasauli bagātina sižetiskajās lomu rotaļās, dramatizācijas rotaļās, stāstu lasīšanas laikā, mācoties tekstu no galvas. Emocionālos procesus bērns bagātina, mācoties izprast pasaules tēlojumu – daiļliteratūrā, mūzikā, dejā.

D. Lieģeniece uzsver, ka 5 – 6 gadi ir emocionālās nobriešanas sensitīvais periods (Lieģeniece, 1999, 65).

G. Svence apgalvo, ka pirmsskolas vecumposmā bērniem ir izteiktas ambivalentas jūtu izpausmes, bērns var vienlaikus dusmoties un būt līdzjūtīgs, zaudēt paškontroli un palīdzēt citam. Nereti rodas konflikts starp “Es gribu” un “Tā vajag”. Šī iezīme tiek saistīta ar emocionālo decentralizāciju, kad attīstās bērna socializācijas pakāpe un mazinās bērna egocentriskums, bērns sāk vairāk rēķināties ar citiem.

Nereti pirmsskolas vecums ir laiks, kad saskaramies ar problemātisku bērnu uzvedību. Par biežāk novērotajām problēmām uzskata agresivitāti (košana, sišana), cēloņi šādai rīcībai ir greizsirdība, stress, bailes, izlutinātība, sāpes, autoratīvs audzināšanas stils, negatīva uzvedības parauga atdarināšana, brāļu un māsu sāncensību, nervozus paradumus (nagu graušanu, pirksta sūkāšanu), kas rodas stresa rezultātā (Tūbele, Landra, Šūmane, Burčaka, Laganovska, Kušnere, Vīgante, 2013, 27).

Sociālā attīstība

Sociālo lomu sabiedrībā bērns apgūst atdarinot pieauguša rīcību un izturēšanos (Jurgena, 2010, 77).

Pirmās savstarpējo attiecību prasmes un iemaņas bērns apgūst ģimenē. Liela nozīmē ir tam, kādas attiecības ir ģimenē, ja tās ir mīlestības un izpratnes pilnas, stabilas attiecības vecāku un vecvecāku starpā, savstarpējas cieņas izpaušana – rada stabilu emocionālo pasauli ģimenē. Tā bērns iepazīst emocionāli pozitīvu saskarsmes kultūru, ko centīsies saglabāt arī turpmākajai dzīvei (Puškarevs, Golubeva, 1999, 96).

Pirmsskolas vecumā ļoti strauji attīstās saskarsmes nepieciešamība un būtība ar vienaudžiem. Kā uzsver A. Ļubļinska bērnam vairs nepietiek ar “mierīgām kaimiņattiecībām”. Kā jau iepriekš tika minēts, bērna galvenais darbošanās veids ir rotaļa, šajā aizrautīgajā procesā bērns gūst savus pirmos priekšstatus sociālajā attīstībā un vecākajā pirmsskolas vecumā šīs rotaļas vairs nenotiek vienatnē, bērns vēlas rotaļāties kopā ar saviem vienaudžiem – vēlas viņam pastāstīt, dalīties ar savām domām un idejām, uzticētos pienākumus veikt kopīgi.

5 – 6 gadus veciem bērniem ir izteiktas rūpes par mazākajiem, vēlēšanās palīdzēt. A. Ļubļinska uzsver, ka katra praktiski uzkrātā pieredze sadarbībā ar citiem dod iespēju veidot vairāku bērnu grupas (Ļubļinska, 1979, 341).

D. Markus uzsver, ka komunikācija ir psihes un lietu pasaules saskare, kurā rodas jauna kvalitāte un attīstās jaunrade. Komunikācija ir iespējama arī bez valodas, kas ir saskarsmes pamatā, bet ir iespējama arī caur smiekliem, apģērbu, skatienu (Markus, 2003, 14).

S. Omārova raksta, ka pēc Ēriksona koncepcijas izdala vairākas socializācijas pakāpes:

- pirmslomu stadija (līdz 3 gadu vecumam),
- lomu un statusu uzspiešanas stadija (3—5 gadi),
- spēļu repertuāra stadija (5—7 gadi);
- lomu un statusu institucionalizācijas sākuma stadija (7—16 gadi);

5 – 6 gadīgie bērni atrodas spēļu repertuāra stadijā. S. Omārova izšķir divus repertuārus – spēļu repertuārs un vecāku uzspiesta uzvedības norma, starp kurām pastāv pretrunas. Šajā vecumposmā sociālā uzvedība atklājas jauna kvalitāte – izvēlīgums, kad abērns pats vēlas noteikt ar ko draudzēties, vilkt mugurā u.tml. (Omārova, 2001, 42).

Dažādi autori uzskata, ka bērnam, kurš ir sociāli attīstīts ir jāprot:

- māk nosaukt savu pilnu vārdu, uzvārdu, vecumu, mājas adrese;
- ievēro personīgās higiēnas pamatprincipus;
- prot pastāstīt par savas ģimenes sastāvu un par vecāku nodarbošanos;
- prot nosaukt sava skolotāja un draugu vārdus;
- ievēro galvenos labas uzvedības nosacījumus nodarbību laikā;
- prot sniegt palīdzību citiem;

- jāievēro likumi ārā un sabiedriskās vietās (Tūbele, Landra, Šūmane, Burčaka, Laganovska, Kušnere, Vīgante, 2013, 29).

Darba autore secina, ka griba, izziņa, kognitīvā attīstība, domāšana, runa, fiziskā aktivitāte, socializācija, visas šīs jomas ir savstarpēji saistītas, attīstot vienu paralēli tiks attīstītas citas. Šīs jomas viennozīmīgi nav nodalāmas viena no otras un ir ļoti nozīmīgas bērna pilnvērtīgā attīstībā. Noteikti piekrītu teiktajam, ka pieaugušais ir paraugs. No pieaugušā ir atkarīgs kā veidosies bērna personība, kā viņš spēs adaptēties pasaulē. Pieaugušais ir kā bērna attīstības virzītājs. Galvenais ir nodrošināt piemērotu vidi un būt kā palīgam bērnam, jo bērns ir tas, kurš pasaka priekšā savas vēlmes un intereses, galvenais ir ievērot tās un nepalaist garām īsto brīdi.

Nākošajā nodaļā tiks apskatīti jautājumi par valodas traucējumiem un fonemātiskās uztveres pilnveidošanas iespējām.

2.Fonemātiskās uztveres nozīmība 5 – 6 gadus vecu bērnu runas attīstībā

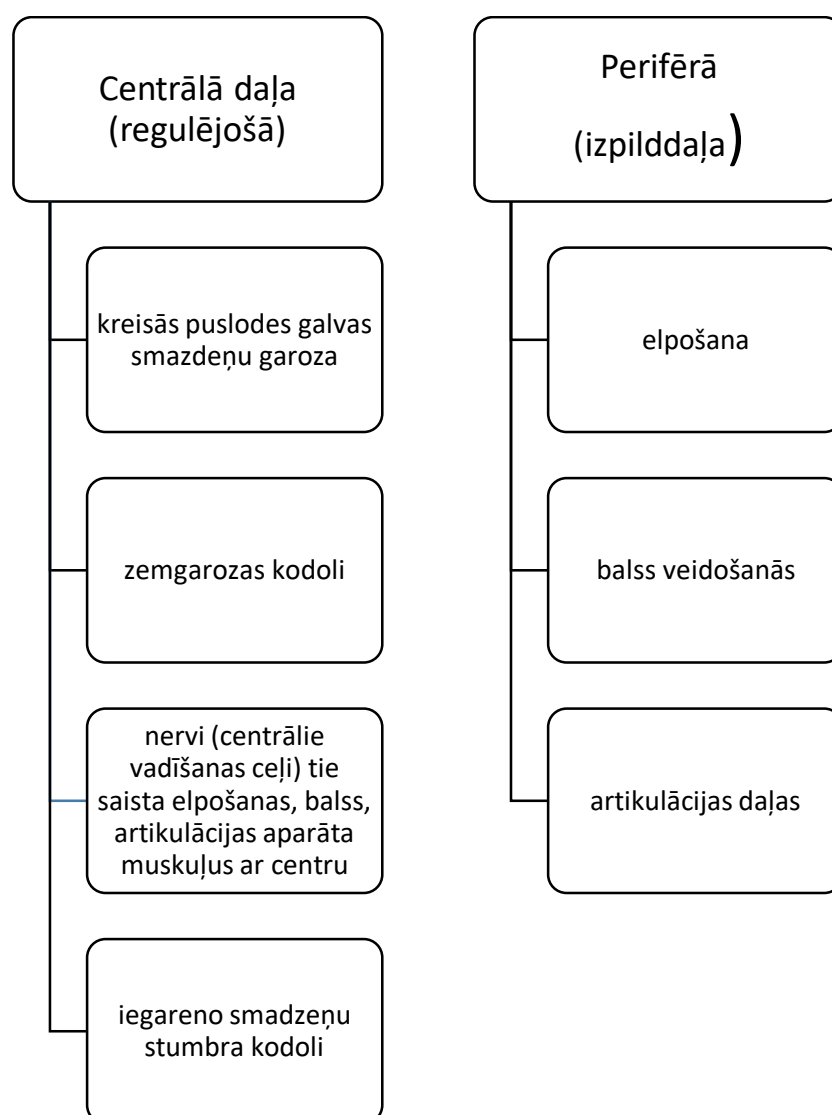
1.1. Runas un valodas attīstība 5 – 6 gadus veciem bērniem

Runa unikāla, cilvēkam piemītoša spēja, tā ir individuāla, konkrēta. Tas ir saziņas veids, ko veido valodas vārdi un frāzes. Runājot cilvēks izsaka savas domas, viedokli, dalās informācijā.

Cilvēka runas mehānisms ir sarežģīta sistēma, lai izskanētu vārds un tas būtu saprotams, runas orgānu kustībām ir jābūt ļoti precīzi diferencētām un automatizētām. Par šo kustību izpildi atbild centrālā (regulējošā) un perifērā (izpildaļa) runas aparāta daļa (Baumane, 1995, 6)

2.tabula Runas aparāta daļas

(Miltiņa, 2005, 26 – 29)

Viena no nozīmīgākajām orgānu grupām, kas ir pamats runas izpildei ir artikulācijas daļa, kurā ietilpst mēle, kas ir viens no galvenajiem orgāniem artikulācijas aparātā, lūpas, žokļi, zobi, cietās un mīkstās aukslējas un alveolas. Skaņu veidotājorgāni ir cietās un mīkstās aukslējas, žoklis, zobi, ūka, lūpas un alveolas, bet rīkle, mute un deguna dobums tiek uzskatīts par skaņas pastiprinātājiem. Elpošanas orgāni (krūšu kurvis, plaušas, bronhi, traheja) piegādā gaisu runas orgāniem un pastiprina balss skaņu (Miltiņa, 2005, 31), (Baumane, Ķeire, 1994, 13).

A. Baumane apgalvo, ka valodas pareizas attīstības galvenie nosacījumi ir laba vecāku veselība, grūtniecības un dzemdību normāla, fizioloģiska norise, bērna laba veselība, normāla galvas smadzeņu darbība, kā arī skaidra, nesteidzīga, gramatiski pareiza vecāku runa (Baumane, 1976, 5).

Katrai valodai ir noteikts skaņu skaits. Latviešu literārajā valodā ir 48 skaņas no kurām 12 ir patskaņi, 10 divskaņi un 26 līdzskaņi (Miltiņa, 2005, 43).

Runa tiek iedalīta divos veidos:

- ārēja runa (mutvārdu un rakstveida),
- iekšējā runa (domas),

Daudzi psihologi un pedagogi uzskata, ka valodas sensitīvais periods ir pirmie četri dzīves gadi, tā dēļ arī Zelmenis apgalvo, ka bērna personības attīstībai būtiska nozīme ir valodai, jo tad attīstās bērna pirmā valoda un rodas vispārējs priekšstats par valodu kā sistēmu (Zelmenis, 1991, 39)

S. Lindenberga un A. Irbe uzskata, ka bērnam ir svarīgi caur runu un valodu sevi apliecināt un pilnveidot (Lindenberga, Irbe, 2017, 7).

I. Miltiņa runāšanu salīdzina ar mūzikas instrumentu, kura spēli cilvēks apgūst jau agrā bērnībā un spēlē visu savu mūžu.

Runa ir unikāla tikai cilvēkam piemītoša parādība, tā ir individuāla, aktuāla, konkrēta, valodas sistēmas realizētāja. Tiek izdalītas vairākas runas funkcijas:

- komunikatīvā funkcija
- socializācijas funkcija, kura palīdz bērnam veidot attiecības ar apkārtējiem cilvēkiem,
- jēdzienu šķirkļa funkcija, kas ļauj bērnam pasauli saskatīt simboliskā, abstraktā veidā,
- pieredzes jēdzieniskā funkcija, saistīta ar domāšanas, analīzes un sintēzes procesiem (Miltiņa, 2005, 10).

A. Irbe un S. Lindenberga apgalvo, ka 5 – 6 gadus veciem bērniem valoda vairāk spēj attīstīties tajās jomās, kuras saistītas **domām** un **emocijām**. Tādēļ bērna valodā, izteiksmes veidā un vārdu krājumā netieši parādās bērna iekšējā pasaule, attiecības, apstākļi, kādos viņš ir audzis un izjustās emocijas (Lindenberga, Irbe, 2017, 137).

Bērni nereti izdomā paši savus jaunus vārdus, kā piemēram “uzdzēsīšu lampu”, “smējīgs”, “piezupoju” u.tml., ko izskaidro ar to, ka bērniem ir mazs vārdu krājums, lai izteiktu savas vēlmes un domas.

Bērna gramatikas apguve ir cieši saistīta ar bērna runas kultūru, kur pieaugušais spēlē noteicošo lomu. Ja pieaugušais ir kā pozitīvs paraugs, kur daudz stāsta un rāda, dodas dažādās ekskursijā, tad arī bērnam veidojas gramatiski pareiza runa, A. Ļubļinska uzsver “sakarīga runa” (Ļubļinska, 1979, 270).

D. Lieģeniece atsaucas uz Piažē teikto, ka pirmsskolas vecuma bērna runa ir egocentriska, viņam nerūp klausītājs, bērnam ir mazsvarīgi kam viņš runā, kā arī neuztrauc ja viņā neviens neieklausās (Lieģeniece, 1999, 32).

Pirmsskolas periodā bērniem būtiski pieaug vārdu krājums, kas ir no 300 – 4000 vārdi, tiek apgūtas gramatiskās formas. Bērns mācās izprast cilvēka domas un iekšējās runas nozīmi.

G. Svence apgalvo, ka iekšējās runas attīstība notiek dažādās stadijās:

- uzmanība tiek koncentrēta uz runas priekšmetu, izsaka tiešās darbības, ko paveicis,
- plānošana – domā ko un kā darīs,
- egocentrisko runu pakāpeniski nomaina iekšējā runa

Pirmsskolas vecumā bērni izprot pasaku, stāstu sižetu, uzmanību piesaista arī forma kurā izteikta literatūra. Palielinās bērna vārdu krājums. Runā daudz izmanto darbības vārdus, vietniekvārdus, arvien biežāk sāk lietot īpašības vārdus, raksturojot kādu priekšmetu.

Valoda bērniem attīstās neapzinātā veidā pētot priekšmetus, lietu darbību, izzinot apkārtējo pasauli, tādā veidā netieši bērns apgūst dzimtās valodas pamatvārdus. Darbojoties un sadarbojoties ar pieaugušajiem, vienaudžiem tiek papildināts vārdu krājums. Pakāpeniski bērns apgūst vārda nozīmju izpratni un sāk lietot savā runā.

V. Golubina uzsver, ka bērna vārda krājuma daudzveidība ir atkarīga no bērna attīstības līmeņa – izziņas procesiem, intereses, domāšanas, atmiņas.

Attīstot valodas sistēmu bērniem nozīmīgi ir sekmēt stāstītmācīšanu;

- stāstīt pēc attēla, veidojot aprakstošo stāstījumu,
- mudināt atstāstīt pasakas, dramatizācijas rotaļas – stāstījums pēc atmiņas, kas sekmēs arī tīšās **atmiņas** attīstību,
- stāstīt pēc uztveres, paužot savas emocijas un sajūtas, kas sekmēs sensorisko **uztveri**,
- mudināt stāstīt savus piedzīvojumus, pārdzīvojumus, pieredzi, kas attīsta **iztēli**,
- atstāstīt pēc dzirdētā, sekmējot **uztveri, dzirdi, uzmanību**.

Viens no svarīgiem nosacījumiem, lai runu varētu izprast ir jāsadzird un jāatšķir skaņas (fonēmas). V. Golubina uzsver svarīgu pakāpeniskuma principu, lai bērns varētu apgūt burtu mācību, vispirms ir nepieciešama prasme pazīt, analizēt un sintezēt skaņas.

Veicinot skaņu attīstību ir svarīgi:

- bagātināt sajūtu uztveri, kā jau iepriekš tika minēts, bērns ir emocionāla būtne, kas caur maņām, kustībām un prātu uztver apkārtējo pasauli,
- sekmēt dzirdi un fonemātisko uztveri,
- vingrināt artikulācijas aparātu,
- balss tempa attīstīšana
- veicināt prasmi runāt izteiksmīgi, prast izmantot dažādas intonācijas
- sekmēt prasmi gramatiski pareizi izteikt savas domas, jūtas un emocijas,
- jēdzienu apgūšana (Golubina, 2007, 227 –239).

Kā jau iepriekš tika minēts, bērna attīstība ir ļoti atkarīga no pieaugušajiem, no vides, kurā bērns aug. D. Lieģeniece un I. Nazarova uzsver emocionālās gaisotnes nozīmību sekmīgai runas un valodas attīstībai, kā arī pozitīva saskarsme ar pieaugušo, pieaugušo vēlme darboties ar bērnu, uzklausīt. Lai bērnam pilnveidotu valodu daudz jāsarunājas, jāstāsta, mudināt bērnu klausīties, atbildēt uz jautājumiem (Lieģeniece, Nazarova, 1999, 45).

Savukārt E. Kramiņš uzsver, ka skaņa veidojas sarežģītās muskuļu artikulācijas darbībās, ko cilvēkam nosaka valodas fonētiskās īpatnības, bet balss aparāts spēj attīstīties konkrētās valodas skaņu sastāva ietekmē (Kramiņš, 2005, 215).

A. Baumanē apgalvo, ka skaņu neprecīza izruna bērniem līdz 5 gadu vecumam ir pārejoša. 6 gadu vecumā bērniem ir attīstījusies fonemātiskā dzirde, spēj atšķirt līdzīgi skanošas skaņas). Bērns prot analizēt un sintezēt skaņas. Tas ir nozīmīgs pamats, lai bērns varētu apgūt lasīt un rakstīt prasmi (Baumanē, 1976, 5).

2.2. Runas traucējumu veidi

Runas traucējumi ir skaidrojami kā nespēja (daļēja vai pilnīga) sazināties runas vai rakstu valodas veidā. Logopēdijas terminu skaidrojošajā vārdnīcā runas traucējumi ir skaidroti kā runas attīstības novirzes no pieņemtās normas ar dažādu etioloģiju, patoģenēzi, smaguma pakāpi, kas var izpausties kā daļēji vai pilnīgi skaņu izrunas, tempa un ritma traucējumi. Tās pamatā ir runas aparāta vai nervu sistēmas attīstības traucējumi – bojājumi, slimības, asinsrites traucējumi audzēji (Lūse, Miltiņa, Tūbele, 2012, 288).

Levina uzsver, ka runas attīstības traucējumi apgrūtina saskarsmi ar apkārtējiem cilvēkiem, kavē izziņas procesa veiksmīgu attīstību. Runas traucējumi bērniem ierobežo priekšstatu, jēdzienu, vērtību veidošanos, apgrūtina lasīšanas, rakstīšanas apgūšanu. Daži runas traucējumi rada rakstura izmaiņas – noslēgtība, nedrošība par sevi, negativitāte reizēm pastiprina nepilnvērtīgas runas attīstību, kas savukārt ietekmē bērna psihes veidošanos (Levina, 1967,1).

Runas traucējumu cēloņi ir iekšēji vai ārēji kaitīgi faktori, kas iedarbojas uz organismu katrs atsevišķi vai visi kopā. Tie tiek iedalīti vairākos posmos:

1. pēc iedarbības laika:

- intrauterīnā jeb prenetālā patoloģija, kas saistīta ar dažādiem veselības traucējumiem grūtniecības laikā (toksikozes, traumas, vīrusu infekcijas, medikamenti, rēzusa faktora nesaderība),
- bojājumi dzemdību laikā, jaundzimušā asfiksija,
- dažādi kaitīgi faktori pēc dzemdībām (infekcijas slimības, traumas)

2. pēc lokalizācijas:

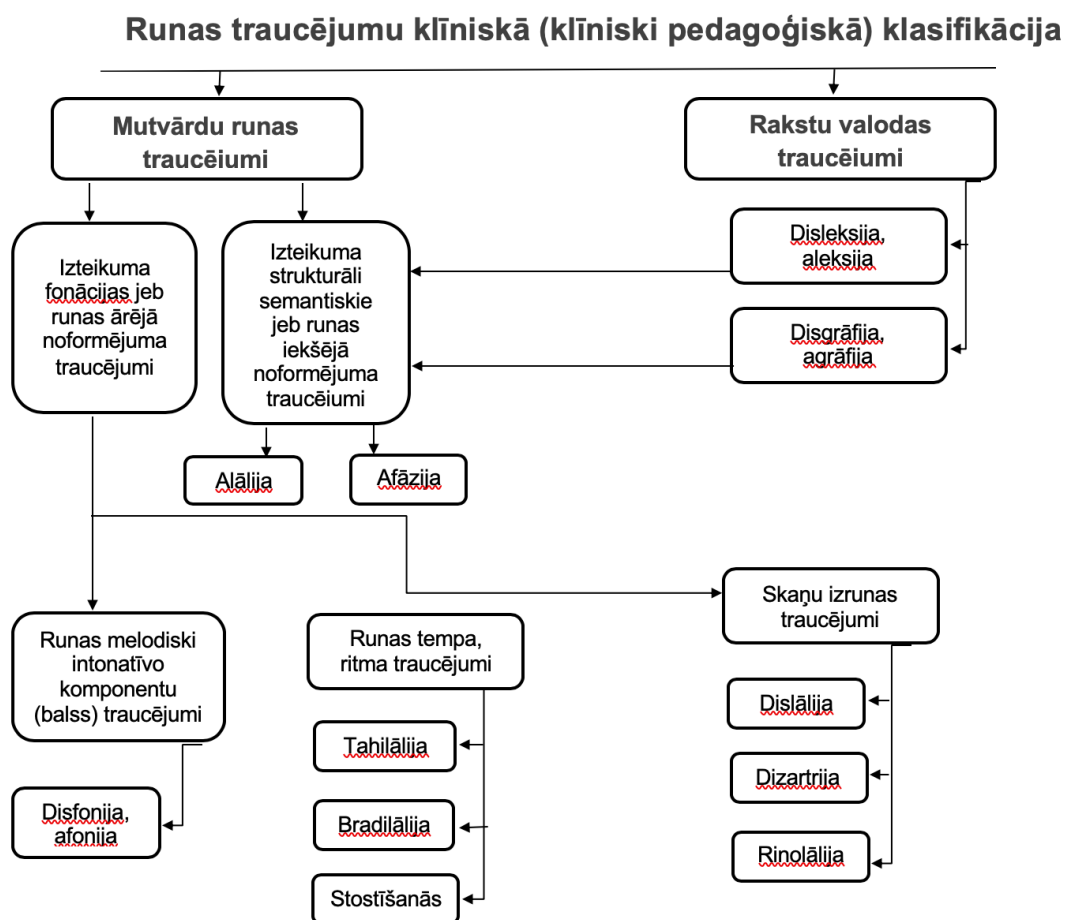
- organiskie runas traucējumi:
  - centrālie – anatomiskas izmaiņas galvas smadzenēs (piemēram asins izplūdumi smadzenēs),
  - perifērie – anatomiskas izmaiņas perifērajā runas aparātā (piemēram lūpu šķeltnes, biezas lūpas, nepareizs zobu stāvoklis u.c.).
- funkcionālie runas traucējumi:
  - centrālie – traucēta smadzeņu darbība,
  - perifērie – mazkustīgi runas aparāta orgāni.

Runas traucējumu klasifikācija:

- klīniski pedagoģiskā klasifikācija, kur izdalīti runas traucējumu veidi (skatīt 3.tabula).
- pedagoģiskā (pedagoģiski psiholoģiskā) klasifikācija, kuras pamatā ir izmantoti psiholoģiskie un lingvistiskie kritēriji, sastrukturizēti līdzīgākie runas traucējumi (skatīt 4. tabula).

3.tabula Runas traucējumu klīniskā (klīniski pedagoģiskā) klasifikācija

(Miltiņa, 2005, 21).

4.tabula Runas traucējumu pedagoģiskā (pedagoģiski psiholoģiskā) klasifikācija

(Miltiņa, 2005,23)

Sazināšanās līdzekļu traucējums	Sazināšanās līdzekļu pielietojuma traucējums
runas fonētiski fonemātiskie traucējumi, dzimtās valodas fonemātiskās sistēmas traucējums bērniem, kas rodas kā fonēmu uztveres un izrunas grūtības	stostīšanās- komunikācijas traucējums, pastāvot izveidotiem sazināšanās līdzekļiem.
runas vispārēja neattīstība, valodas sistēmas nepietiekama attīstība (VSNA)	

4 – 5 gadu vecumā parasti bērnu skaņu izruna sasniedz valodas noteikto normu. Taču nereti nākas sastapties ar bērniem, kuri individuālo, sociālo vai pataloģisku iemeslu dēļ ir dažādas skaņu izrunas grūtības (Miltiņa, Pastare, 1995, 10).

I. Miltiņa uzsver, ka izmaiņas skaņu izrunā ir cieši saistīta ar fonemātisko procesu attīstību. Bērnam fonemātiskā uztvere attīstās kopā ar runas attīstību. Tās traucējumu gadījumā neizprotams ir bērna sacītais, tiek dezorganizēts vārdu krājums, kavēta fonemātisko procesu un fonemātiskās uztveres pilnvērtīga attīstība, kas savukārt negatīvi iespaido prasmi apgūt lasīšanu un rakstīšanu (Miltiņa, 2005, 51).

Visbiežāk novērojamais skaņu izrunas traucējums, ko novēro pirmsskolas vecuma bērnu runas attīstībā ir dislālīja.

Dislālīja tiek skaidrot kā skaņu izrunas traucējums, pastāvot anatomiski attīstītai dzirdei un runas aparāta invācijai (Lūse, Miltiņa, Tūbele, 2012, 81).

Волковой, Шаховской izdala vienkāršo dislālīju, kad tiek traucēta vienas skaņas vai vairāku skaņu izruna, kuras ir līdzīgas pēc artikulācijas veida un sarežģītā dislālīja, kad tiek traucēta vairāku grupu skaņu izruna (troksneņi un skaneņi) (Волковой, Шаховской, 1998, 96).

Minētais runas traucējuma cēlonis ir artikulācijas aparāta anomālijas, fonētisko procesu mazattīstība, bērna runas attīstības nelabvēlīga apkārtējā vide.

Dislālījas iedalījums:

- mehāniskā jeb organiskā dislālīja – zobu un žokļu nepareiza attīstība, mēles anomālijas, aukslēju un lūpu defekti. Skaņas tiek kropļotas, bet netiek aizstātas. Bērns prot atšķirt skaņas pēc dzirdes, cenšas tās izrunāt, bet artikulācijas aparāta nepilnvērtīgas attīstības dēļ nespēj precīzi izrunāt,
- funkcionālā dislālīja – nepareiza skaņu izruna, artikulācijas aparāts bez anatomiskām izmaiņām, bet ir novērojams dzirdes un artikulācijas aparāta kustīguma mazspēja (bērnam grūtības sagādā skaņas uztveršana, atšķiršana).

Skaņu traucējumu izpausmes ir dažādas, kā piemēram:

- skaņu neizrunāšana,
- skaņu izrunas kropļojumi (kakla R),
- skaņas aizstāšana un jaukšana.

Skaņu aizstāšana un jaukšana tiek saukta par fonoloģiskiem jeb **fonemātiskajiem** traucējumiem, bet skaņu kropļošanu fonētiskiem traucējumiem.

Izmantojot skaņu klīnisko klasifikāciju tiek izšķirti vairāki fonētisko traucējumu apzīmējumi:

- sigmatisms ([S], [Z], [Š], [Ž], [DZ], [DŽ], [Č] skaņu izrunas traucējums, parasigmatisms – šo skaņu aizstāšana)

- rotacisms (skaņas [R] kropļošana, pararotacisms – skaņas [R] aizstāšana,
- lambdacisms ([L], [L̥] izrunas traucējums, paralambdacisms – skaņas [L], [L̥] aizstāšana,
- kapacisms [K], [K̥] izrunas traucējums, parakapacisma – [K], [K̥] aizstāšana,
- gammacisms [G], [G̥] izrunas traucējums, paragammacisms – [G], [G̥] aizstāšana,
- hiticisms [H] izrunas traucējums, parahiticisms – [H] aizstāšana,
- jotacisms [J] izrunas traucējums, parajotacisms – [J] aizstāšana (Miltiņa, 2005, 49 – 59).

Pētot, analizējot kā arī korekcijas darbā dažādos runas un valodas traucējumos logopēdijā ir svarīgi ievērot sekojošus pamatprincipus:

- sistēmiskuma princips:
  - runa ir ļoti sarežģīta funkcionāla sistēma, kas sevī ietver sekojošus komponentus– valodas skaņu izrunu, fonemātiskos procesus, leksiku, gramatiku un saistīto runu,
  - runas traucējumi var skart ikvienu no šīs sistēmas komponentu–kopā vai katru komponentu atsevišķi,
  - logopēdiskais korekcijas darbs sevī ietver labot bērnu runu gan fonētiski fonemātiski, gan leksiski, gan gramatiski.
- attīstības princips:
  - logopēdam jāizzina katra bērna pašreizējais attīstības līmeni–ko viņš ir apguvis, ko spēj paveikt patstāvīgi,
  - logopēdiskajā dar tiek izvirzīti uzdevumi, kurus bērns patstāvīgi vēl nevar izpildīt, uzdevumus bērns veic ar pieaugušā palīdzību, bet tuvākajā nākotnē bērns to veiks patstāvīgi.
- Kompleksās pieejas princips:
  - runas traucējumi var būt saistīti ar dažādiem psihiskās attīstības traucējumiem (kustību traucējumiem, garīgās attīstības traucējumiem, redzes vai dzirdes traucējumiem un visos šajos gadījumos runas traucējumu novēršanā nepieciešama kompleksa palīdzība: medicīniskā – psiholoģiskā –logopēdiskipedagoģiskā,
  - plānojot logopēdiskās nodarbības vērā tiek ņemta gan runas traucējuma struktūra, gan primārais(pamata) traucējums, gan sekundārais(otršķirīgs) traucējums (Miltiņa, 2005, 10 –17).

Tādēļ svarīgi pirms korekcijas darba uzsākšanas un lai precīzāk noteiktu logopēdisko slēdzienu svarīgi veikt padziļināto bērna valodas izpēti, kurā tiek izvērtēta:

- skaņu izrunas pārbaude,
- artikulācijas aparāta uzbūves un kustīguma pārbaude,
- **fonemātiskās uztveres pārbaude,**

- vārdu krājuma pārbaude,
- valodas gramatiskās uzbūves pārbaude,
- intelekta attīstības līmeņa pārbaude (ja nepieciešams),
- lielākiem bērniem lasīšanas iemaņu pārbaude
- lielākiem bērniem rakstīšanas iemaņu pārbaude (Tūbele, 2019, 29).

Darba autore secina, ka strādājot pirmsskolas izglītības iestādē jau daudzus gadus ir novērots, ka ar katru gadu palielinās to bērnu skaits, kuriem nepieciešams apmeklēt koriģējoši attīstošās nodarbības pie logopēda. Bērniem ir dažādi runas un valodas traucējumi – bērni nerunā, vai runā ļoti maz un nepareizi, aizstāj dažādas skaņas, kropļo skaņu izrunu. Viennozīmīgi svarīgi ir šīs nepilnības pamanīt agrākā pirmsskolas vecumā, lai tās varētu novērst un bērnam būtu vieglāk attīstīt tik dažādos izziņas procesus.

2.3. Fonemātiskā uztvere un tās traucējumi

Jebkurai lietai mūsu dzīvē ir nepieciešams stingrs pamats, tāpat ir ar precīzu vārdu izrunu. Valodas mazākā vienība ir skaņa, kurai ir būtiska nozīme runas attīstībā. Markus norāda, ka bērna fonemātiskā uztvere ir pilnīgi izveidojusies tikai aptuveni piecu gadu vecumā, kad ir nostiprinājusies lūpu un mēles muskulatūra un bērns var izrunāt visas valodas skaņas (Markus, 2003, 12).

Bērns skaņu izrunu apgūst atkārtotot, kas pirmo reizi notiek zīdaiņa vecumposmā, kurā ļoti nozīmīgi ir noverot gugināšanas un lallināšanas periodu. Šajā vecumā veidojas bērna pirmsvaloda. Otrajā skaņu apguves posmā bērna artikulācija kļūst patvaļīga, mērķtiecīga. Skaņa un kustība apvienojas fonēmas (skaņas) rašanās momentā.

Katrai valodai piemīt sava fonemātiskā sistēma, ko raksturo noteikts fonemātisko pazīmju kopums. Valodas skaņām piemīt šķīrējprasmē. Patskaņiem fonemātiskā daba izpaužas to garumu maiņā (ada – āda, seja – sēja), līdzskaņiem piemīt balsīgums – nebalsīgums (māja – kāja), mīksts – ciets līdzskanis (dala – daļa).

I. Miltiņa uzsver, ka fonēmu diferencēšana notiek fonemātiskās pretstatīšanas procesā, kam ir noteikta secība (Miltiņa, 2005,34)

S. Tūbele pamatojoties uz Spirovas pētījumiem skaidro, ka fonemātiskā uztvere tā ir spēja atšķirt uztveramās skaņas (Tūbele, 2019, 10).

Karimova raksta pamatojoties uz Levinas psiholoģisko izpēti, kuras rezultātā tiek noskaidrota fonemātiskās uztveres nozīmīgumu bērna pilnvērtīgas runas attīstībā. Fonemātiskā dzirde tā ir smalka un sistematizēta sistēma, kas palīdz skaņas uztvert un atšķirt. Fonemātiskā uztvere tiek skaidrota, ka tā ir prasme atšķirt skaņas un noteikt skaņu sastāvu vārdā – veikt skaņu analīzi (Каримова, 2016, 21)

A. Jastrebova, L. Spirova un T.Bessonova uzsver, ka fonemātiskās uztveres attīstība ir jāpilnveido divos virzienos. Vispirms bērniem jāattīsta prasmes pareizi izrunāt jaucamās skaņas, aizstājamās skaņas, bet vēlāk pakāpeniski strādāt pie skaņu analīzes un sintēzes vārdā. (Jastrebova, Spirova, Bessonova, 1997).

I. Miltiņa apgalvo, ka fonemātisku traucējumu gadījumā pastāv funkcionāli traucējumi runas dzirdes analizatora centrālajā daļā. Tā dēļ bērnam rodas grūtības pēc dzirdes atšķirt skaņas, kuras ir tuvas akustiskām vai artikulācijas pazīmēm. Visvairāk novērots, ka tiek aizstāti un jaukti balsīgie – nebalsīgie, cietie – mīkstie līdzskaņi, svelpeņi – šņāceņi un garie – īsie patskaņi (Miltiņa, 2005, 59)

Tiek izšķirti trīs ar fonētiku saistīties traucējumi, kas tiek lietoti kā logopēdiskie slēdzieni:

1. Runas fonētiskais traucējums ir skaņu, zilbju izlaidumi un kropļojumi – skaņas [R] ūkas izruna (kakla izruna), svelpeņu strapzobu izruna (FT)
2. Runas fonemātiskais traucējums skaņu aizstāšana balsīgo – nebalsīgo līdzskaņu ([p] – [b]; [t] – [d] u.c.), mīksto – cieto līdzskaņu ([k] – [č]; [g] – [dž] u.c.), īso – garo patskaņu izlaidumi, jaukšana vai aizstāšana. (FN)
3. Runas fonētiski fonemātiskie traucējumi skaņu izlaidumi, jaukšana, aizstāšana. (FFT)

(Miltiņa, 2005,60)

Diplomdarba uzsvars empīriskajā daļā tiek balstīts uz bērniem, kuriem ir fonētiski fonemātiski traucējumi, uzmanība tiek pievērsta tiem bērniem, kuriem ir skaņu izlaidumi, jaukšana un aizstāšana. Lūk daži piemēri kā izpaužas FFT:

Debesīs spīd spoža saule – debetīt tpīd tpoža taule

Raibs runcis Rīgā brauca – laibs luncis līgā blauca

Zaķis ezim jautāja: ezīt, vai sēnes jau salasīji? – Aķi_ tedim _autā: edīt, vai _ēne_ jau _alatīji?

Čirkina uzsver, ka bērniem ar fonētiski fonemātiskiem traucējumiem tiek novērotas arī psihisko funkciju īpatnības:

- Uzmanības nestabilitāte, izsīktoša tīšā uzmanība, ilgstoši nespēj koncentrēties vienai darbībai un grūti pārslēgties uz citu,
- Atmiņas apjoms ir mazs, nepieciešams ilgāks laika periods, lai iegaumētu informāciju,
- Dominējošā ir uzskatāmi tēlainā domāšana, domāšanas operācijas ātrums ir palēnināts.

Pamatojoties uz augstākas nervu darbības īpatnībām, bērni ar FFT raksturo šādi:

uzvedība var būt nestabila, ar biežu darbības maiņu, var rasties grūtības apgūt mācību darbības, jo nodarbībās bērni ātri nogurst, viņiem ir grūti veikt vienu darbu ilgstoši, ir iespējamās grūtības iegaumēt pedagoga instrukcijas, īpaši, ja tās ir daudz un prasa pakāpenisku un secīgu izpildi;

Organizējot logopēdisko darbu jāņem vērā individuālu pieeju katram bērnam, ņemot vērā vecuma un garīgās īpatnības, nodrošināt pozitīvu darba vidi un motivāciju, lai uzlabotu korekcijas darba efektivitāte, mainīt dažādus darbības veidus, iekļaut treniņu vingrinājumus uzmanības, atmiņas, domāšanas operācijas (Чиркина, 2002, 53-54)

S. Tūbele uzsver, ka vislielākās grūtības bērniem sagādā fonemātiskās uztveres nepietiekama attīstība, kas atstāj negatīvu iespaidu bērna attīstībā un tiek veicināti smagi mācīšanās traucējumi, ja šī problēma netiek risināta jau pirmsskolas vecumposmā.

Turklāt S. Tūbele izdala trīs fonemātiskās uztveres traucējumu pakāpes:

5.tabula Fonemātiskās uztveres traucējumu smaguma pakāpes.

(Tūbele, 2019, 11)

Pastāv dažādas atšķirības starp fonemātiskās uztveres smaguma pakāpēm, un tas arī ir noteicošais faktors kāda būs koriģējošā darbība. Vai tās pamatā būs darbs pie skaņu atšķiršanas un jaukšanas, vai darbs ar visiem fonemātiskās uztveres procesiem (Tūbele, 2019, 11).

Tiek apgalvots, ka pirmsābces posmā ir svarīgi bērniem ļaut izteikt savu viedokli par redzēto, dzirdēto, izjusto, saklausīt un pareizi izrunāt skaņas, skaņu savienojumus, paplašināt bērnu vārdu krājumu, attīstīt rokas sīko muskulatūru. Pirmsskolas vecumā uzmanība jāpievērš bērnu fonemātiskās dzirdes attīstīšanai un skaņu analīzei. Nozīmīgi ir apgūt vārda skaņu analīzi, jo tā palīdz orientēties valodas skaņu sistēmā. Ja analīzes nenotiek, tad rodas grūtības atveidot pareizu un precīzu vārda skaņu formu, kas atstāj negatīvu iespaidu uz lasītmācīšanu.

Bērnu fonemātiskā dzirdes attīstība un prasme analizēt skaņas vārdā ir dažāda, bērnu attīstības līmenis katram ir individuāls, tādēļ ievērojams mācīšanās individualizācijas princips. Tikai tad, kad bērns spēj analizēt vārdus, spēj noteikt skaņu secību un skaitu vārdā, kā arī raksturot skaņas, var uzskatīt, ka viņš orientējas valodas skaņu sistēmā. Tad ir radīts svarīgākais priekšnoteikums, kas nepieciešams, lai atveidotu vārdu skaņu formu pēc grafiskā (burtu) modeļa (M. Alsberga, I. Antiņa u.c., 2016, 21)

Svarīgs priekšnoteikums, lai sekmīgi veiktu fonemātiskās uztveres pārbaudi ir nepieciešama pārbaudīt fizisko (anatomisko) dzirdi. Tūbele uzsver, ka pat niecīgas dzirdes attīstības novirzes no normas var radīt skaņu izrunas traucējumu.

Fonemātiskie procesi:

- fonemātiskie priekšstati – psiholoģijā ar jēdzienu “priekšstati” tiek skaidroti kā priekšmeta vai parādības izpratne, kas balstīta uz iepriekšējās pieredzes pamata, atveidojot to atmiņā vai iztēlē. Fonemātiskie priekšstati veidojas iekšēji, pēc vārda skaņu attēla. Un tie ir pilnvērtīgi attīstījušiem, ja cilvēks spēj nosaukt vārdu, kas sākas uz noteiktu skaņu, gan vārdus ar noteiktu skaņu skaitu, gan vārdus, kur skaņa ir noteiktā pozīcijā (Lūse, Miltiņa, Tūbele, 2012, 102).
- fonemātiskā dzirde – (runas dzirde) skaidrota kā smalki diferencēta dzirde, kas nodrošina valodas skaņas uztveršanu un pazīšanu. Runas dzirde ir svarīga nozīme valodas skaņu apguvē un atšķiršanā. Fonemātiskā dzirde attīstās pakāpeniski (Lūse, Miltiņa, Tūbele, 2012, 283).
- fonemātiskā uztvere – runas uztvere – speciāla prāta darbība skaņu atšķiršanai un daudzveidīgu valodas skaņu kombināciju uztveršana gan rakstu runā, gan mutvārdu runā. (Fonemātiskā analīze un fonemātiskā sintēze). (Lūse, Miltiņa, Tūbele, 2012, 290). Fonemātiskā analīze ir spēja noteikt, no kurām skaņām sastāv vārds, kādā secībā ir skaņas ir sakārtotas, noteikt fonēmu vārda nozīmes atšķiršanas funkciju. Fonemātiskā analīze var būt vienkārša – atšķir skaņas vārdā, sarežģīta –vārda pirmo un pēdējo skaņu, skaņu secība, skaita un atrašanās vietas vārdā noteikšana, Fonemātiskā sintēze – veikt konkrētu prāta darbību ar kuras palīdzību var savienot atsevišķās daļas vienotā veselumā (skaņas – zilbes, zilbes – vārds, vārds – vārdu savienojums, vārdu savienojums – teikums utt.) (Miltiņa, Lūse, Tūbele, 2012, 101-102).

A. Baumanē un L. Ķeire uzsver, ka svarīgi ir pievērst uzmanību bērna valodas attīstībai jau agrākajā pirmsskolas vecumā, kas palīdzētu novērst runas traucējumus. Tādēļ izšķir dažas pazīmes uz kurām būtu jāreaģē un jāvēršas pēc palīdzības:

- ja bērns 5 – 6 mēnešu vecumā nereaģē uz balsi, tas iespējams būtu dēļ bērna pavājinātas dzirdes,
- ja bērns nevar pacelt mēli pie augšējiem priekšzobiem, tad tas liecina par īsu zemmēles saitīti vai vāju mēles muskulatūru,
- ja bērna priekšzobi ir izbīdīti uz priekšu vai starp tiem izveidojas sprauga vēlams konsultēties ar ortodontu.
- ja bērnam bieži ir pavērta mutīte, kas liecina par apgrūtinātu elpošanu. Tādā gadījumā nepieciešama LOR konsultācija (Ķeire, Baumanē, 1994, 10)

Spirova uzsver, ka pat vienas skaņas nepareiza izruna liecina par fonemātisko traucējumu, kas negatīvi ietekmē skaņas analīzi. Nepareiza skaņas artikulācija traucē skaņas

uztveres attīstībai. Savukārt, kura ietekmē bērna valodas attīstību un vēlāk arī lasīšanas un rakstīšanas apguvi.

S. Tūbele uzsver, lai pilnvērtīgi varētu plānot korigējoši attīstošo darbību bērnam rūpīgi jāpārbauda fonemātiskā uztvere.

Fizisko dzirdi iesaka pārbaudīt ar čukstus runu, vai bērns to uztvert. Bērnam čukst vārdus un dažādas frāzes no dažādiem attālumiem, attālumu ar katru reizi samazinot. Vārdus izsaka dažādā skaļumā. Ja bērna dzirde ir normāla, bērns dzirdēs un atkārtos frāzes. Ja dzirdes pazeminājums ir viegls, bērns dzird sarunvalodas skaļuma runu 6 – 8 m attālumā un čukstus runu 3 m attālumā. Ja dzirdes zudums ir vidēji smags, attālums samazināsies. Ja nevar saklausīt čukstus runu tuvāk par 1 m, tad tas norāda uz ievērojamu dzirdes pazeminājumu (Tūbele, 2019, 97)

Darba autore uzsver, ka svarīgi ir strādāt pie bērna fonemātiskās uztveres attīstības jau no mazotnes.

3. Fonemātiskās uztveres attīstīšanas paņēmieni

Kā jau iepriekš darbā tika minēts, pirms pārbaudīt fonemātisko dzirdi, jāpārlicinās vai bērnam nav traucēta fiziskā dzirde. Tās pārbaudei iesaka veikt konkrētus vingrinājumus:

1. saklausīt konkrētu vārdu citu vārdu virknē
2. skaņu rindā saklausīt noteiktu skaņu

P: saklausīt patskani “i”, to dzirdot sasit plaukstas a – u – i – a – o)

3. nosaukt vārdus, kuri sākas ar konkrētu skaņu
4. atcerēties zilbju rindas un atkārtot
5. atdarināt vārda ritmisko zīmējumu (Tūbele, Lūse, 2012,29)

I. Vilka un S. Tūbele izstrādājušas noteiktus rādītājus, lai veiksmīgi spētu sekmēt fonemātisko procesu attīstību.

Fonemātiskie priekšstati:

- vārdu saklausīšana citu vārdu rindā,

P: Kad dzirdēsi vārdu “māja” sasit plaukstas (kaķis, suns, zaķis, aita, kāja, suns, vāvere)

- skaņas saklausīšana citu skaņu rindā,

P: saklausīt patskani “i”, to dzirdot sasit plaukstas a – u – i – a – o)

- nosaukt vārdu ar konkrētu skaņu,

P: Nosauc vārdu kas sākas ar skaņu [P]

- zilbju rindu atkārtošana

P: ma – mā – mā; mā – ma – mā; mā –ma – ma – mā, pa – ka – ta, pa – ba –pa utt.

- akustiski līdzīgi skanošu vārdu atšķiršana

P: zīle – vīle; pile –pīle

Fonemātiskā analīze:

- pirmās skaņas noteikšana vārdā,

P: pasaki ar kādu skaņu sākas vārds lācis, mašīna, varavīksne

- pēdējās skaņas noteikšana vārdā,

P: pasaki ar kādu skaņu beidzas vārds egle, brauc, ved, soli

- vārda nosaukšana pa skaņām,

P: kaķis– k – a– ķ–i–s, grāmata, vāvere

- skaņas vietas noteikšana vārdā,

P: kura pēc kārtas ir skaņa [Ķ] vārdā puķe

- skaņu skaita noteikšana vārdā.

P: Cik skaņu ir vārdā ezis- 4

Fonemātiskā sintēze:

- skaņu sapludināšana zilbēs (atvērtās zilbes),
- P: Pasaki kāda zilbe sanāk $M+A=MA$; $P+I=PI$
- skaņu sapludināšana zilbēs (slēgtās zilbes),
- P: Pasaki kāda zilbe sanāk $I+Z=IZ$ $E+P=EP$
- skaņu sapludināšana zilbē ar līdzskaņu sakopojumiem,
- P: Kāds vārds sanāk $KR+A=KRA$
- zilbju sapludināšana vārdā (divzilbīgi vārdi ar slēgtām zilbēm),
- P: Kāds vārds sanāk $PU+ŅE=PUŅE$,
- zilbju sapludināšana vārdā (divzilbīgi vārdi ar vaļējām zilbēm),
- P: Kāds vārds sanāk $AL+NIS=ALNIS$, $SAU+LE=SAULE$
- zilbju sapludināšana vārdā (trīszilbīgi vārdi)
- P: Kāds vārds sanāk $ZE+ME+NE=ZEMENE$

Izvērtējot iegūtos rezultātus izmanto balļu sistēmu

1 balle – bērns uzdevumu nevar paveikt

2 balles – uzdevumu paveic ar pieaugušā palīdzību

3 balles – uzdevuma paveikšanai nepieciešama neliela palīdzība

4 balles – uzdevumu bērns veic patstāvīgi (Tūbele, 2019, 35 – 36)

I. Miltiņa uzsver, ka logopēdam jāievēro skaņu diferencēšanas īpatnības, ka patskaņi vieglāk diferencējas vārda sākumā un slēdzeņi vieglāk saklausāmi vārda beigās, spraudzeņi – vārda sākumā (Miltiņa, 2005, 66).

Fonemātiskās analīze attīstība ir atkarīga ne tikai no tā cik attīstīta ir fonemātiskā uztvere, bet arī no tā vai fonemātiskās uztveres traucējums ir primārs vai sekundārs. Ja fonemātiskās uztveres traucējums ir primārs, tad fonemātiskās analīzes prasme būs daudz vājāk attīstīta (Tūbele, 2019, 38).

I. Miltiņa uzsver, ka fonemātisko traucējumu gadījumā lielāka uzmanība jāpievērš sagatavošanas posmam (veikti vingrinājumi, kuri palīdz nostiprināt lūpu, mēles muskuļus, sekmē aukslēju attīstību, pareiza gaisa plūsma, kā arī vecina pareizu skaņas balsīguma izrunu, kurā pamatdarbs norit pie fonemātiskās uztveres attīstības. Obligāts ir skaņu atšķiršanas posms (Miltiņa, 2008,68)

I. Miltiņa izdala četrus nozīmīgus posmus fonemātiskās uztveres attīstīšanā:

1. „Ārpus valodas” skaņu saklausīšana un diferencēšana (dažāda, augstuma, stipruma).
2. Vārdu diferencēšana (tuvi vai atšķirīgi pēc skaņu sastāva vārdā).
3. Zilbju diferencēšana.
4. Fonēmu diferencēšana (Miltiņa, 2005).

Fonemātiskās uztveres pilnveidošanai piedāvā izmantot arī citus paņēmienus.

- piedāvā bērnam izpildīt dažādas vienkāršas instrukcijas, ko parasti lieto ikdienā (dod, ņem, liec),
- pārbauda vai spēj uztvert vārdu starp citiem vārdiem, iepriekš tiek norunāts pie kāda vārda bērnam jādod signāls (sasist plaukstu, pacelt signālkartīti),
- saklausīt atsevišķas skaņas zilbēs un vārdos,
- zilbju rindu atkārtošana (2 – 4 zilbes),
- vienkārša ritma atkārtošana, pēc attēla vai logopēda parauga izplaukšķina zilbju skaitu,
- vai mutiski var noteikt skaņu skaitu vārdā,
- vai bērns spēj atšķirt pareizi vai nepareizi izrunātus vārdus/

Skaņu uztveres traucējumi izpaužas arī, ka bērni uztver veselu vārdu, balstoties uz vārda jēdzienisko (semantisko) nozīmi, bet nespēj uztver fonētisko pusi (skaņu secību vārdā).

S. Tūbele norāda, ka, plānojot logopēdiskās nodarbības, jāņem vērā šādi vispārdidaktiskie principi:

- zinātniskums;
- sistemātiskums
- secīgums;
- atbilstība vecumam;
- uzskatāmība;
- apzinīgums un aktivitāte;
- zināšanu noturīgums;
- individuālā pieeja;

Specifiskie principi:

- etiopatoģenētiskais;
- sistēmiskums
- secīgums;
- kompleksa pieeja;
- diferencēta pieeja;
- attīstības princips;
- ontogēnētiskais princips;
- personības īpatnību ievērošana;
- aktīva pieeja, bērnu runas maksimālas aktivitātes attīstīšana;
- apkārtceļa izmantošana;
- runas, komunikācijas iemaņu veidošana;

- risinot vairākus korekcijas uzdevumus, jāņem vērā, ka uzdevumu sarežģīt var tikai vienā virzienā

Vēl daži vingrinājumi kā aktivizēt fonemātisko uztveri ikdienā:

- pastaigas laikā aicināt bērnu klausīties un pateikt, ko viņš dzird (rūcienu, gaiļa dziesmu, vēja šņākoņu);
- mājās jautā, kur skan radio (istabā, virtuvē);
- dziedot mainīt balss skanējumu (augstu - smalki, zemu - rupji), mudināt, lai bērns arī tā pamēģina;
- dziedāt kopā ar bērnu un ritmiski soļo vai plaušķini, tā bērns saklausīs ritmu;
- grāmatu lasīšana: bērnam jāsadzird un jāsaprot, ko lasa. Svarīgi vienmēr pajautāt vai pārrunāt, ko bērns dzirdējis un sapratis no lasītā.

Fonemātiskās uztveres aktivizēšanas vingrinājumi:

- Klausies uzmanīgi, pacel roku, ja vārds skan nepareizi!

P: Banāns, vanāns, panāns, banāns, vanāns, banāns utml..

- Nosaki, vai vārdi vārdu pāri ir vai nav tuvi pēc vārdu skanējuma!

P: lasi- tasi (ir), māk-sāk (ir), vāze- drāniņa (nav), taisi-raisi (ir), grāmata- vēstule (nav), lapakniede (nav) utml..

- Nosaki, vai vārdi pēc vārdu garuma ir vai nav vienādi!

P: mute- vaigi (ir), kāja- kājiņa (nav), acis- ausis (ir), zobi- nagi (ir), mugura- roka (nav), mati- papēži (nav) utml..

- Atkārto vārdu pārus un parādi priekšmetu attēlus!

P: kaza- kase, bumba- pumpa, bise- bite, logi- loki, riepa- liepa, kūka- tūta utml..

- Klausies un pareizi atkārto zilbju pārus!

P: pa-ba, fa-va, ta-da, ka-ga utml..

- Pareizi atkārto ritmiskās rindas!

P: ma-ma-ma cēli staigā lama;

mu-mu-mu neredzu es lamu;

ka-ku-ka dzeguze jau kūko;

gi-ge-gā zosis klaigā gā-gā;

he-ha-ho milzis smējās ho-ho utml..

- Ieklausies un pabeidz vārdu!

P: mu- (muša), ka- (kaza), la- (lama), ta-(tase), za- (zāri), pa- (paka) utml..

- Nosauc skaņu, kura ir visbiežāk saklausāma vārdu rindā!

P: māte, mute, mēle (m);

sēne, sula, sēkla (s);

lietus, laime, lūpas (l);

kāja, koki, kurpe (k) (Miltiņa, 2005,226-228)

Fonemātiskās uztveres attīstīšanas paņēmieni ir ļoti daudz un dažādi – tiek sekmēta gan vārdu, gan zilbju, gan tikai atsevišķu skaņu saklausīšanu, diferencēšanu, analīzi un sintēzi. Pats galvenais ir ievērojot principu no „vienkāršākā uz sarežģītāko”, uzdevumiem jākļūst sarežģītākiem, lai sasniegtu nepieciešamo mērķi – bērns spēj saistīt skaņu ar burtu un otrādi, kas ir pats pamats daudziem citiem aizraujošiem, attīstošiem uzdevumiem.

Lai skaņu atšķiršanas posmu bērniem padarītu interesantāku un aizraujošāku, lai bērni būtu motivētāki darboties logopēdiskajās nodarbībās, darba autore mudina izmantot bērniem vingrinājumus un rotaļas ar dabas materiāliem. Nākošajā nodaļā tiks apskatīts kā dabas materiālus iespējams izmantot logopēdiskajās nodarbībās fonemātiskās uztveres sekmēšanai 5 – 6 gadus veciem bērniem.

3.1. Dabas materiālu izmantošana logopēdiskajās nodarbībās

“Ja bērns ir pametis rotaļas, stundu no vietas tup skudru takas malā un vēro kukaiņus, tad nevajag viņu traucēt. Ja bērns ar seju pieplacis pie pirmā, vēl caurspīdīgā ledus dīķī un vēro zemūdens pasauli, tad vajag viņam ļaut tajā skatīties. Ja bērns grib vakara krēslā kādu brītiņu pasēdēt un ieklausīties zaru šalkoņā, vajag viņam to atļaut. Tie ir lieli brīži un spilgti iespiedīsies atmiņā, maza cilvēka dvēselē. Tie paliks viņa atmiņā uz visu mūžu. Daba padziļina un bagātina bērna un arī pieaugušā dvēseli.” (Baltvilks J.) (Freibergera, Priede, 2007, 43)

Priede uzsver, ka cilvēks ir neatņemama dabas sastāvdaļa. Visvieglāk bērns spēj uztvert dabas vidi, kura sniedz skaņu, smaržu un garšu attīstīšanos (Priede, 2007, 29). Freimane, Liesmiņa, Vēģere arī uzsver dabas vienreizīgumu, vienkārša pastaiga un rotaļas ar čiekuriem, zariņiem spēj attīstīt bērnu smadzeņu darbību. Bērniem rodas lielāka interese par dabas procesu izzināšanu. Ir novērots, ka bērni, kuri jau no mazotnes atrodas dabai tuvāk ir drošāki, vairāk attīstīta fantazēšana, radošums, ir vieglāk sadarboties un komunicēt. Autores apgalvo, jo daudzveidīgāk tiek uztverta apkārtējā pasaule, jo lielāka impulsu daļa nonāk smadzenēs. Freimane, Liesmiņa, Vēģere atsaucas uz Aristoteļa sacīto “Lai izjustu un izbaudītu dabu, mums ir vajadzīgs viss ķermenis, jo acis var redzēt, ausis var dzirdēt, bet rokas var zināt kā pieskarties...” (Freimane, Vēģere, Liesmiņa, 2007, 7 – 12).

Arī Montessori uzsver vides nozīmību bērna attīstībā. Montessori principu var iztēloties, kā trīsstūri, kas sastāv no bērna, vides un palīgs, kurš ir kā virzītājs attīstot bērna stiprās puses. Ja vide tiek atbilstoši iekārtota, bērns patstāvīgi spēj iemācīties lasīt un rēķināt. (Montessori, 2004, 6-19)

Darba autore uzver, ka nenoliedzami dabai piemīt dzīvinošs un dziedniecisks spēks. Pēc savas pieredzes varu secināt, ka bērni, kuri dzīvo laukos ir vairāk atvērtāki, sirsnīgāki – “Dabas bērni”. Daba sniedz tik ļoti nozīmīgo uztveres un sajūtu attīstīšanos. Ar sajūtu palīdzību bagātinās iztēle, kura savukārt veicina radošumu un emocionālo atsaucību. Tas viss ir viens nepārtraukts ritums, dažādi novērojumi dabā bagātina bērna valodu, papildina vārdu krājumu (Golubeva, 2007, 199). Golubeva uzsver, ka svarīgi pirmsskolas vecuma bērniem ir būt pietuvinātiem pie dabas. Ja nespējam fiziski atrasties dabā, doties ekskursijā, tad ļoti lietderīgi ir dabu ienest telpā.

Balstoties uz bērna attīstību veselumā svarīgi ir nodrošināt pirmsskolas telpās bērniem pieeju dažādiem dabas materiāliem, kas rosina izzināšanu, runas un valodas attīstību. Darbojoties ar dažādiem dabas materiāliem, tiek attīsta prasme salīdzināt, rosināta iztēle un radošums, dabas materiālu radītās skaņas veicina dzirdes un fonemātiskās uztveres attīstību. Aktīvi darbojas sajūtas, attīstās runa, aktivizējas un paplašinās vārdu krājums.

Darba autore vēlas minēt dabas materiālus, kurus būtu ieteicams izmantot darbā ar bērniem ne tikai grupu skolotājām, bet arī logopēdiem plānojot koriģējoši attīstošo darbību. Zīles, zīļu cepurītes, čiekuri, kastaņi, kaltēti augi, gliemežvāki, akmentiņi, zariņi, skaidas, dažādas beramas lietas pupiņas, zirņi, mannā, prosa, griķi rieksti, dažādas sēkliņas – ķirbju saulespuķu, kaltētas koku lapas, dabīgais korķis, smilts, ūdens un daudz vēl citu dabas dotu materiālu, kas risina bērna radošumu un iztēli.

Dažādas skaņas ko spēj radīt dabas materiāli, bērniem liek noteikt skaņas un to atšķirības. Piemēram, bambusa nūjā iebērti griķi vai akmeņi citi materiāli, sasist vienu pie otras 2 koka nūjiņas, tas viss rada daudz interesantu skaņu, kas dod iespēju attīstīt valodu, sekmēt dzirdes un fonemātisko uztveri, skaņu atšķiršanu un diferencēšanu (Golubeva, 208 – 209)

V. Golubeva un V. Dirēna uzsver, ka liela nozīme ir ļaut bērnam darboties ar pirkstiem, kas sekmē taustes un dzirdes attīstīšanos, tās rezultātā tiek veicināta bērna valodas attīstība. Kā jau iepriekš darbā tika pieminēta kopveseluma pieeja bērna attīstībā no autores D. Lieģenieces, tā arī V. Golubeva sasaista visas attīstības sfēras. Visi svarīgie procesi tiek sekmēti caur darbošanos un dabas materiāli ir neatņemama sastāvdaļa, kas rosina iztēli, veicina salīdzināšanas spējas. Tā tad visas krāšņās dabas skaņas bērns var analizēt un sintizēt (Golubeva, 2007, 208), (Dirēna, 2000, 5).

V. Dirnēna atgādina, ka atceroties no savas pieredzes, tad ir iespējams sajust krāsas, formas, skaņas, kuras mums sniegusi daba. Autore min kā piemēru jūru, ja bērnam liekam ieklausīties jūrā, tā mums spēj sniegt tik daudz dažādu skaņu – maiga, klusa, brāzmaina šalkoņa, stipra, skarba. Uzsver, ka katra pastaiga gar jūru papildina iepriekšējo un sniedz jaunu emociju un piedzīvojumu gammu (Dirnēna, 2000, 7)

Arī I. Hadaņonoka norāda, ka svarīgi bērnam ļaut darboties ar pirkstiem, ļaut izzināt dažādas dabiskas formas un faktūras, kas ir pats pamats bērna attīstībai (kā arī svarīgs priekšnoteikums valodas attīstībai). Autore uzsver, ka svarīgi ,attīstot dzirdes uzmanību, ir dziedāt, atskaņot maigas skaņas. Bērniem jāsaklausa un jāatpazīst dažādu sadzīves priekšmetu skaņas, ar plaukstām un kājām atkārtot ritmu.

Darbojoties ar dabas materiāliem jāpievērš uzmanība, lai attīstītos visas maņas. Hadaņonoka apgalvo, ka tā bērns apgūst prasmi ieklausīties un sadzirdēt skaņas . (Hadaņonoka un citi, 2000, 19).

Arī I. Šternfelde uzsver dabas materiālu nozīmību bērnu attīstīšanai veselumā. Dažādi roku un pirkstu vingrinājumi, kuri sekmē sīko pirkstu muskulatūras attīstību, paralēli attīsta bērnu garīgā jomā, kā arī stimulē runas centra darbību. Ikvienā nodarbībā, rotaļā ir iespējams ar radošu pieeju izmantot dabas materiālus. I. Šternfelde ir izdalījusi dažādus paņēmienus, kā sekmēt bērna attīstību:

1. plaukstu un pirkstu masāža,
2. plaukstu, pirkstu masāža izmantojot dabas materiālus,
3. dažādas spēles ar dabas materiāliem (Šternfelde, 5 – 13)

V. Golubeva atsaucoties uz K. G. Junga viedokli akcentē arī smilšu terapeitisko iedarbību uz bērna attīstību. Smilšu terapija tiek izmantota psihiskajai attīstībai un veselībai.

Smiltīm piemīt spēja noņemt negatīvo enerģiju, labvēlīgi iedarbojas uz bērna emocionālo un psihisko stāvokli. Tās dod mierinājumu un harmoniju. Zinošs un izglītots cilvēks vērojot un analizējot bērnus, kuri darbojas ar smiltīm spēj noteikt bērna iekšējās pasaules notikumus, pārdzīvojumus, emocijas (Golubeva, 204).

Darba autore piekrīt V. Golubevas teiktajam, ka smiltis un ūdens viennozīmīgi ir vieni no galvenajiem dabas materiāliem, kuriem bērnam jābūt pieejamiem jebkurā laikā un brīdī. Darba autore uzsver, ka nereti nācies novērot smilts un ūdens pozitīvo ietekmi uz bērna emocionālo stāvokli. Bērns, kurš jūtas satraukts, vai ļoti saspringts un aktīvs pēc darbošanās ar minētajiem dabas materiāliem kļuvis mierīgāks, nosvērtāks un harmonijā ar sevi.

4. Koriģējoši attīstošā darbība fonemātiskās uztveres pilnveidošanā, bērniem ar fonētiski fonemātiskajiem traucējumiem

4.1. Pētījuma metodes

Veicot pētījuma uzdevumus par tematu “Fonemātiskās uztveres sekmēšana 5 – 6 gadus veciem bērniem ar fonētiski fonemātiskiem traucējumiem, izmantojot dabas materiālus” darba autore izzināja un analizēja dažādus autora darbus par minēto tematu (**teorētiskā metode** – literatūras avotu izpēte). Izvērtēja savu darba pieredzi balstoties uz autoru atziņām. Lai veiksmīgāk darba attēlotu pētījumu, tad turpmāk darbā izklāsts par pētījuma metodēm.

Skaidrojošajā vārdnīcā metode ir skaidrota kā veids, paņēmiens kāda mērķa sasniegšanai, tas būtu paņēmieni un principu kopums, kas regulē teorētiskās un praktiskās darbības.

Darbā tiek izmantota **anketēšanas metode**, lai noskaidrotu un salīdzinātu pedagogu viedokļus par dabas materiālu izmantošanas nozīmīgumu fonemātiskās uztveres attīstīšanai. Kā arī vecāku anketēšana, lai noskaidrotu vai vecāki aktīvi iesaistās un zina bērnu valodas attīstības īpatnības.

Iegūtie dati no anketām tiek apkopoti, apstrādāti un analizēti (**datu matemātiskā apstrāde**).

Lai precīzāk noteiktu bērnu iespējamās valodas traucējumus un vispārīgo attīstību tiek veikta **novērošana**, kas palīdz iepazīt audzēkņus ikdienas vidē (Albrehta, 1998).

Darba autore darbā izmanto arī **dokumentu izpēti** – bērnu ziņu karšu, veselības lapu, vērtējumu.

Pirms koriģējoši attīstošās darbības sākšanas ir jāveic rūpīga, sistemātiska bērna runas pārbaude, tajā iegūtie dati arī nosaka logopēdiskās korekcijas darbības virzību. Analizējot iegūtos datus par bērnu runas un valodas attīstību, jāņem vērā arī būtisks faktors – bērna kā personības psiholoģiski pedagoģiskās īpašības. Jānoskaidro vai runas traucējums ir primārs vai sekundārs.

Veicot bērnu runas pārbaudi, tiek iegūtas sekojoša informācija:

- ziņas par bērnu un vecākiem;
- ziņas par gaidību laiku un attīstību, kurā ietilpst grūtniecības un dzemdību norise, bērna agrīnā psihomotorā attīstība, redzes dzirdes un psihiskā attīstība;
- runas logopēdiskā izpēte – psiholoģisko īpatnību izpēte, runas un dzirdes izpēte, redze un telpiskā uztvere, kustību izpilde, artikulācijas aparāta anatomiskā pārbaude, skaņu

izrunai nepieciešamo aktīvo runas orgānu pārbaude, skaņu izrunas pārbaude, fonemātisko funkciju pārbaude, elpošanas un balss funkciju pārbaude;

- leksisko traucējumu noteikšana;
- gramatisko traucējumu noteikšana;
- saistītās runas pārbaude.
- Diplomdarba pētījuma objekts ir bērni ar fonētiski fonemātiskiem traucējumiem. Bērniem, kuriem ir minētais traucējumu veids, sagatavošanas posmā viens no galvenajiem uzdevumiem ir bērna dzirdes uzmanība un fonemātiskās uztveres sekmēšana.

Kā iepriekš darbā tika minēts, tiek izšķirti 4 posmi skaņu pareizas izrunas veidošana

1. sagatavošanas posms
2. skaņas pareizas izrunas mācīšanās posms
3. skaņas automatizēšanas posms
4. skaņu atšķiršanas posms (Miltiņa, 2005)

Analizējot dažādu autoru sniegto informāciju, darba autore secina, ka katrā posmā notiek fonemātiskās uztveres attīstīšana, kura arī norit pakāpeniski. Pirmais posms ir :

1. elementāras fonemātiskās analīzes aktivizēšana;
2. un 3. fonemātiskās analīzes un sintēzes attīstīšana (Miltiņa, 2005)

4.2. Bērnu ar fonētiski fonemātiskiem traucējumiem raksturojums

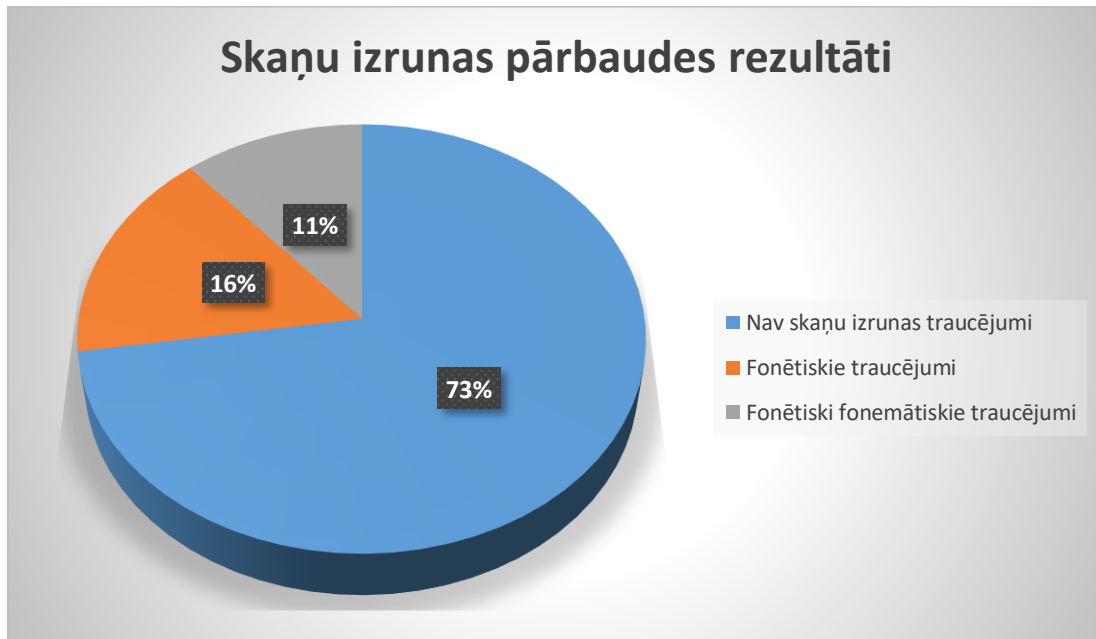
Pētījums tika veikts Ventspils pirmsskolas izglītības iestādē “X”, 2020 gada februārī līdz aprīļa vidum. Pētījumā piedalās pirmsskolas izglītības iestādes “Taurenīšu” grupas bērni, kuru vecums ir 5 – 6 gadi. Grupu “Taurenīši” apmeklē 24 bērni.

Pētījuma pirmajā daļā tika apkopoti dažādu autoru viedokļi, atziņas un analizēta iegūtā informācija. Pamatojoties uz teorētiskās bāzes tika izstrādāts korigējošā darba plāns. Korigējošā darba plāns tika veidots mērķtiecīgi, lai sekmētu bērnu fonemātisko uztveri, izmantojot dabas materiālus. Praktiskajā daļā tiek veikta novērošana, logopēdu un vecāku anketēšana (skatīt 3. pielikumu.), logopēdiskā izpēte, logopēdisko nodarbību vadīšana un iegūto rezultātu analīze.

Darba autore februārī veica bērnu novērošanu ikdienas darbībā, kur uzmanība tiek pievērsta bērniem, kuriem ir fonemātiskās uztveres traucējumi, kuri izpaužas kā skaņu aizstāšana, jaukšana, izlaišana. Pētāmajā grupā ir 15 bērni, no kuriem 4 tika novēroti fonētiski fonemātiski traucējumi (skatīt 6.tabulu). “Taurenīšu” grupas bērniem tika novēroti arī citi traucējumi, kuri pētījumā nepiedalās.

Lai iegūtos datus būtu vieglāk salīdzināt un pārskatīt tiek izveidota diagramma (skatīt 1. attēlu)

1. attēls “Skaņu izrunas pārbaudes datu apkopojums”

Aplūkojot iegūtos datus varam secināt, ka 73% “Taurenīšu” grupas bērniem nav novēroti skaņu izrunas traucējumi. 11% ir skaņu kropļošana, kā starpzobu sigmatisms, un vienpiesitiena skaņas [R] izruna. Savukārt 16 % novēroto fonētiski fonemātiskie traucējumi – skaņas [R] neizrunāšana, jaukšana ar skaņām [L] un [J], skaņas [B] → [P], [S] → [T], [Š] → [S], [Ž] → [Z].

Novērojot bērnus ikdienas darbībā darba autore jau rīta cēlienā pamana, bērnus ar runas traucējumiem.

EB. Meitene grupā ierodas agri no rīta. Tādēļ kā rotaļu biedru izvēlas audzinātāju. Meitene ir ļoti aktīva. Daudz vēlas stāstīt par saviem piedzīvojumiem un pārdzīvojumiem mājās. Bet kustības ļoti haotiskas. Paņem spēli, burta trafarets jāizliek ar podziņām, bet spēles uzdevumus neveic. Paspēlējas ar bumbiņām un spēli noliek atpakaļ plauktā. Audzinātāja mudina salikt puzzle, bet patstāvīgi to nevēlas veikt. Kad audzinātāja apsēžas blakus un palīdz, tad puzzle saliek.

Kad grupa ir pilna ar bērniem. Novēroju, ka meitene patstāvīgi nodarbošanos nespēj atrast, vairāk skraida pa grupas telpu, audzinātāja vairākkārtīgi aizrāda, ka nepieciešams atrast nodarbošanos. Nereti traucē rotaļas citiem bērniem.

Novērojum, ka meitenei ir mazas lūpas. Artikulācijas aparāta kustības reizēm haotiskas.

Sākoties nodarbībai meitene izvēlas darbu mākslas centrā. Darbojoties mākslas centrā meitene paliek mierīga un klusa, izvēlas zīmēt ar guaša krāsām. Šajā centrā meitene spēj uzmanību koncentrēt ilgstoši.

Izpētot bērnu ziņu kartes un veselības kartes noskaidroju, ka EB ir otrais bērns ģimenē, otrā grūtniecība un dzemdības. Vecāku vecums (30 - 35 gadi). Grūtniecība noritējusi normāli, sarežģītumu nav bijis. Dzemdības dabiskas un normālas. Galviņu sākusi turēt 2,5 mēnešu vecumā, sēdēt ap 8 mēnešiem. Patstāvīgi staigāt sākusi 1 gada vecumā. Pirmos vārdus teikusi ap 1.5 vecumu. Runāt savienojot vairākus vārdus sākusi 2.5 gadu vecumā. Redze un dzirde nav traucēta, nav speciālistu uzskaitē. Ģimenē runā tikai latviešu valodā. Nopietnu saslimšanu un traumu nav bijis.

AB pirmsskolas izglītības iestādē ierodas vēlu, pirms pašām brokastīm. Bērns nāk latviešu grupā, pirms tam apmeklējis bilingvālo grupu. AB runā krievu valodā, ļoti maz saprot latviski. Ilgi nevar atvadīties no mammas. Grupā ienāk raudošs, audzinātājam pie rokas. Uzliek brokastis, bet neēd. Ar citiem nesarunājas, vēl joprojām ir sliktā noskaņojumā. Kad brokastis paēstas, bērns novāc galdu. Grupā izteikti var novērot, ka bērni grupējas vairākās grupās, krieviski runājošie un latviski. AB atrod savus rotaļu biedrus, kuri ir bērni krieviski runājošie. Izvēlas rotaļas ar lego un celtniecības materiālu. Sarunas notiek tikai krievu valodā.

Nereti novēroju, ka dienas gaitā bērns jautā audzinātājam vai mamma būs drīz.

Skolotāja ar AB runā latviski, bet, ja bērns tiešām neko nesaprot tiek iztulkots. Bērns ir ļoti kluss, kautrīgs ar pieaugušo, bet rotaļās ar bērniem ir runīgs un aktīvs.

Rotaļās jau novēroju, ka bērns izlaiž skaņu [R].

Darboties matemātikas, valodas un mākslas centros vēlas nelabprāt. Darbojas tajos centros, kuros ir viņa draugi, krieviski runājošie. Zināšanu līmenis AB ir ļoti labs, skaita līdz 10, arī latviešu valodā, pazīst ciparus. Grūtāk ar burtiem, jo jūk latviešu un krievu burti.

Grupu skolotāja pastāstīja, ka bērns pirmsskolas izglītības iestādi sācis apmeklēt 3 gadu vecumā, bet slimšanas dēļ ļoti daudz kavējumu.

Izpētot bērnu ziņu kartes un veselības kartes noskaidroju, ka ģimenē AB ir pirmais bērns. Vecāku vecums 35 gadi. Mamma runā krievu valodā, tētis runā latviešu valodā, bet ir tālbraucējs un reti ir kopā ar bērnu. Ģimenē nav kaitīgu ieradumu. Grūtniecības laiks noritējis bez sarežģījumiem. Kā arī dzemdības bijušas dabiskas. Galviņu sācis turēt 2 mēnešu vecumā. Mamma atceras, ka bērnam bijis gan gugināšanas, gan lallināšanas

periods. Sēdēt sācis 7,5 mēnešu vecumā. Staigāt 10 mēnešu vecumā. Runāt sācis ap 1.5 gada vecumu. Redze un dzirde nav traucēta. Nav speciālistu uzskaitē.

MP grupā ienāk smaidīga, ar visiem sasveicinās. Rokās lelle, kuru aiznes un ieliek gultā. Sasveicinoties jau novēroju, ka meitene skaņu [L] aizvieto ar [J] un neizrunā [R]. Apsēžoties pie brokastu galda sākas jautra un priecīga čalošana, izsecinu, ka meitene ir draudzīga un komunikabla.

Patstāvīgi prot atrast sev nodarbošanos. Pamanu, ka meitenei ir divvalodība, krievu un latviešu. Bet MP pārlicināti runā latviešu valodā un nekautrējas. Labprātāk darbojas mākslas, rokdarbu un dabas centrā, uzdevumus spēj paveikt labi, ir uzmanības noturība. Lūdz pieaugušā palīdzību ja kaut kas neizdodas.

Audzinātāja stāsta, ka meitene ir ļoti rūpīga un centīga. Pazīst burtus un ciparus, skaita. Tikai nereti MP rodas juceklis divvalodības dēļ. Nepieciešams vārdu krājuma bagātināšana latviešu valodā.

Izpētot bērnu ziņu kartes un veselības kartes noskaidroju, ka MP ģimenē ir otrais bērns. Vecāki jauni (29 -32 gadi). Grūtniecība, dzemdības normālas. Galviņu sākusi turēt jau 2.5 mēneša vecumā, sēdēt ap 8 mēnešiem, staigāt 11.mēnešu vecumā. Mamma nav pārlicināta vai bijis gugināšanas periods. Pirmos vārdus teikusi 10.mēnešu vecumā. Redze un dzirde ir normāla, nav speciālistu uzskaitē. Nav bijušas nopietnas saslimšanas, kā arī traumas. Ģimenē runā divās valodās, mamma pēc tautības ir krieviete, bet cenšas runāt daudz latviešu valodā.

KJ pirmsskolas izglītības iestādē ierodas agri. Līdz 2 mazas mašīnās. Mazliet kautrīgs, bet sasveicinās, smaidīgs. Patstāvīgi atrod sev nodarbošanos, rotaļas ar lego un līdzīgu paņemtajām mašīnām. Atnākot citiem bērniem labprāt iedod savas mantas citiem bērniem. Dienas laikā pieiet pie audzinātājas un vēlas pasēdēt klēpī un samīļoties. Nelabprāt vēlas darboties matemātikas un valodas centrā, nespēj koncentrēties darbam šajos centros, jo uzdevumu paveikšana sagādā grūtības. Labāk izvēlas darboties mākslas un dabas centros, dabas centrā ilgstoši var veikt dažādus eksperimentus un rotaļas ar ūdeni. Pirkstiņi ir diezgan neveikli, nevēlas veikt uzdevumus, kuros attīsta pirksta muskulatūru.

Audzinātāja stāsta, ka zēnam ir ļoti plašs vārdu krājums. Bet jāstrādā pie pirkstu muskulatūras attīstīšanas, un skaņu pareizas izrunas.

Izpētot bērnu ziņu kartes un veselības kartes noskaidroju, ka KJ ģimenē ir trešais bērns. Grūtniecība un dzemdības trešās. Vecāku vecums 40 gadi. Grūtniecības laikā mātei bija paaugstināts muskuļu tonuss. Dzemdības bijušas dabiskas. Mamma smēķē, bet

grūtniecības laikā to nav darījusi, tēvam kaitīgu ieradumu nav. Galviņu sācis turēt 2 mēnešu vecumā, sēdēt ap 8 mēnešiem. Staigāt ap gada vecumu. Pirmos vārdus sācis runāt 1.3 gadu vecumā. Sasaistīt vairākus vārdus 2.5 gadu vecumā. Redze un dzirde ir normāla. Ģimenē runā latviešu valodā. Nav bijušas nopietnas saslimšanas un traumas.

Darba autore secina, ka grūtniecības laiks lielākoties noritējis normāli, arī dzemdības bijušas normālas. Bērnu attīstība agrīnajā periodā arī noritējusi normas robežās. Tikai KJ mammai grūtniecības laikā novērots muskuļu tonuss un vēlētos pievērst uzmanību arī mammas vecumam, iespējams tas varētu būt ietekmējis bērnu valodas attīstību.

Arī MP un AB grūtniecība un dzemdības noritējušas bez sarežģījumiem un bērniem agrīnajā attīstība noritējusi normāli. Lielu uzmanību gribētu pievērst bērnu divvalodībai ģimenēs, kas arī noteikti ir par pamatu runas traucējumiem.

Kā arī EB grūtniecības, dzemdību un agrīnā attīstība ir bijusi normāla. Tikai ļoti vēlu EB ir sākusi runāt pirmos vārdus, kā arī veidot vārdu savienojumus. Kā arī bērnam novērotas mazas lūpas.

Pastaigas laikā bērnus aicināju uz rotaļām (skatīt 1. pielikumu), lai veiktu frontālo runas pārbaudi. Tās laikā tika pievērstā pastiprināta uzmanība bērna runai. Pārbaudes laikā jau varēju pamanīt bērnus ar fonētiski fonemātiskiem traucējumiem.

Fonemātiskās uztveres pārbaude.

Darba autore bērnu fonemātiskās uztveres pārbaudei balstās uz I. Miltiņas ieteikumiem. Pēc kuriem tiek izstrādāta 7.tabula (skatīt 2. pielikumu)

7.tabula “Bērnu fonemātiskās uztveres pārbaude.”

Nr.		AB	EB	MP	KJ
<i>1. Ārpus valodas skaņu saklausīšanas un diferencēšanas posms</i>					
	• putnu dziesmas	+	+	+	+
	• automašīnas rūkoņa	–	/	–	/
	• vēja šalkas	+	+	+	+
	• lietus lišana	+	+	+	+
<i>2.Ritma atkārtošana</i>					
		+	/	+	+
<i>3. Elementārās fonemātiskās analīzes pārbaude</i>					

<ul style="list-style-type: none"> • patskaņa saklausīšana vārda sākumā; 	+	–	+	+
<ul style="list-style-type: none"> • līdzskaņa saklausīšana vārda sākumā 	/	–	/	/
<ul style="list-style-type: none"> • zilbju rindu atkārtošana 	/	/	/	/
<i>4. Sarežģītas fonemātiskās analīzes pārbaude</i>				
<ul style="list-style-type: none"> • skaņas vietas noteikšana vārdā; 	S / V – B –	S / V – B –	S / V – B –	S / V – B /
<ul style="list-style-type: none"> • skaņu secības noteikšana vārdā; 	–	–	–	/
<ul style="list-style-type: none"> • skaņu skaita noteikšana vārdā. 	–	–	–	–
<i>5. Fonemātiskās sintēzes pārbaude</i>				
<ul style="list-style-type: none"> • skaņu saliedēšana vārdā 	–	–	–	/
<i>6. Fonemātisko priekšstatu pārbaude</i>				
<ul style="list-style-type: none"> • vārdu sadomāšana uz konkrēto skaņu 	+	/	+	+
<ul style="list-style-type: none"> • attēlu grupēšana ar konkrēto skaņu 	+	+	+	+

+ spēj paveikt

/ daļēji spēj paveikt

– nespēj paveikt

S – sākumā

V – vidū

B – beigās

AB var saklausīt ārpusvalodas skaņas, tikai neizdodas atkārtot mašīnas rūkoņu, jo neizrunā skaņu [R]. Spēj atkārtot ritmu. Elementārās fonemātiskās analīzes uzdevumos saklausa patskani vārda sākumā, bet daļēji saklausa līdzskani vārda sākumā, prot atkārtot zilbju rindu, daļēji jo jauc skaņu [B] → [P].

Sarežģītajā fonemātiskajā pārbaude AB, skaņas vietas noteikšana vārda sākumā ir daļēja, nespēj noteikt skaņu vārda vidū un beigās, nespēj noteikt skaņu secību un skaitu. Skaņu saliedēšana vārdos nenotiek. Spēj izdomāt vārdu ar dotu konkrētu skaņu un prot grupēt attēlus ar noteiktu skaņu.

EB saklausa ārpusvalodas skaņas, tikai daļēji spēj atkārtot mašīnas rūkoņu, jo skaņas [R] vietā runā skaņu [L]. Elementārajā fonemātiskajā analīzē nesaklausa patskaņus un līdzskaņus vārda sākumā un daļēji spēj atkārtot zilbju rindas daļēji. Sarežģītajā fonemātiskajā pārbaudē, skaņas vietas noteikšana vārda sākumā ir daļēja, nespēj noteikt skaņu vārda vidū un beigās, nespēj noteikt skaņu secību un skaitu. Skaņu saliedēšana vārdos nenotiek. Izdomāt vārdus uz konkrētu skaņu var daļēji. Šķirot attēlus pēc noteiktas skaņas prot.

MP var saklausīt ārpusvalodas skaņas, tikai neizdodas atkārtot mašīnas rūkoņu, jo neizrunā skaņu [R]. Spēj atkārtot ritmu. Elementārās fonemātiskās analīzes uzdevumos saklausa patskani vārda sākumā, bet daļēji saklausa līdzskani vārda sākumā un prot atkārtot zilbju rindu daļēji. Sarežģītajā fonemātiskajā pārbaude MP, skaņas vietas noteikšana vārda sākumā ir daļēja, nespēj noteikt skaņu vārda vidū un beigās, nespēj noteikt skaņu secību un skaitu. Skaņu saliedēšana vārdos nenotiek. Spēj izdomāt vārdu ar dotu konkrētu skaņu un prot grupēt attēlus ar noteiktu skaņu.

KJ var saklausīt ārpusvalodas skaņas, tikai neizdodas atkārtot mašīnas rūkoņu, jo neizrunā skaņu [R], bet tās vietā saka skaņu [L]. Spēj atkārtot ritmu. Elementārās fonemātiskās analīzes uzdevumos saklausa patskani vārda sākumā, bet daļēji saklausa līdzskani vārda sākumā un prot atkārtot zilbju rindu daļēji. Sarežģītajā fonemātiskajā pārbaudē skaņu vietas noteikšana vārdā sākumā un beigās ir daļēja, bet vidū nevar noteikt. Skaņu secību var noteikt daļēji, bet skaņu skaitu nevar. Skaņas saliedē vārdos daļēji. Sadomāt vārdus uz noteiktu skaņu var, un grupēt attēlus arī prot.

4.3. Logopēdu un vecāku anketēšanas datu apkopojums

Lai noskaidrotu diplomdarba autores temata aktualitāti tiek veikta logopēdu un vecāku anketēšana. Vecāku anketēšana tiek veikta, lai uzzinātu vai vecāki pamana bērna runas traucējumus, vai sadarbojas ar logopēdi (skatīt 3.pielikumu)

Logopēdu anketēšanas rezultātā (skatīt 4.pielikums) uzzināt cik bērniem ir novērojami fonemātiskās uztveres traucējumi un vai koriģējoši attīstošajā darbībā tiek izmantoti dabas materiāli.

Vecāku anketēšana piedalījās 25 respondenti, kuru vidējais vecums ir 37 gadi.

Uz jautājumu “Vai pievēršat uzmanību sava bērna runai?” Visi respondenti atbildēja 100% apstiprinoši.

Uz jautājumu “Vai bērna runas attīstība ir atbilstoša vecumam?” 64% (16 respondentu) apstiprina, ka jā, bet 36 % (9 resp.) nē.

4.3.1. attēls

Uz jautājumu “Vai sadarbojaties ar bērna logopēdu un esat informēti par bērna valodas attīstību?” 72% jā, bet 28 nē.

Uz jautājumu “Vai esat pazīstam ar fonemātiskās uztveres jēdzienu?” 40% no respondentiem ir, bet lielākajai daļai, 60% nav. Respondenti, kuri ir pazīstami ar “fonemātisko uztveri”, šo jēdzienu skaidro, kā

- valodas skaņu uztvere, kas nodrošina šo skaņu pareizu saklausīšanu un atšķiršanu,
- vai bērns pareizi izrunā vai sadzird skaņas,
- spēja atšķirt skaņas,

- fonemātiskā uztvere pilnveidojas līdztekus bērna runas attīstībai,
- viss ko es dzirdu,
- bērns sadala vārdu skaņās.

Uz jautājumu “Vai Jūs zināt ar kādiem līdzekļiem, vingrinājumiem un uzdevumiem var attīstīt fonemātisko uztveri?” 68% respondentu nezina, bet 32% min dažus piemērus:

- klausīties un atdarināt dzirdētās skaņas, vingrināt balss skanējumu, lasīt priekšā grāmatas un jautāt, ko dzirdēja no izlasītā,
- skaņu kartiņas un citi didaktiskie materiāli,
- artikulācijas vingrinājumi, pirkstu vingrinājumi, mēles vingrinājumi, fonemātiskās dzirdes, redzes, vingrinājumi,
- atrodam vārdā 1. 3. vai pēdējo skaņu.
- Didaktiskas spēles.

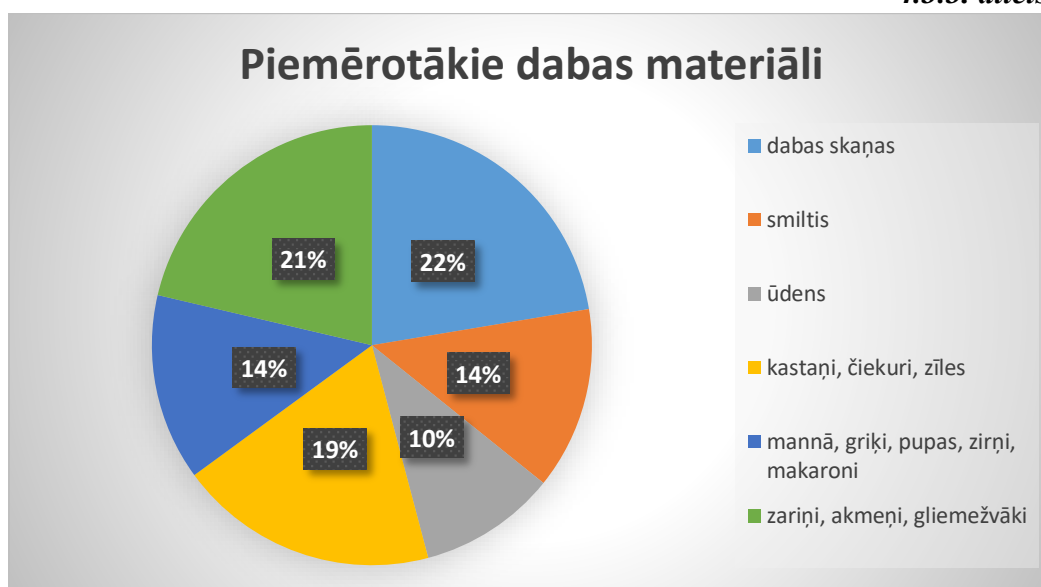
Uz jautājumu “Vai fonemātisko uztveri var attīstīt izmantojot dabas materiālu?” 96% atbild apstiprinoši, ka var, bet 4%, ka nevar.

4.3.2. attēls

Uz jautājumu “Kādi ir piemērotākie dabas materiāli fonemātiskās uztveres attīstīšanai”

4.3.3. attēls

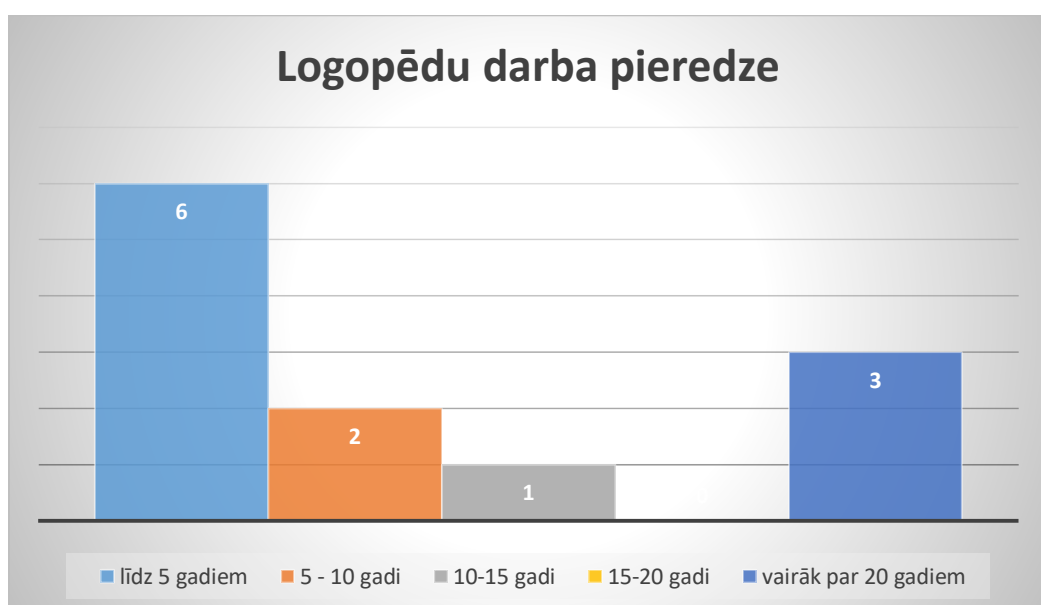

Uz jautājumu “Vai labprāt izmantotu dabas materiālus? 100% visi aptaujātie respondentu atbildējuši apstiprinoši.

Logopēdu aptaujas rezultāti:

Aptaujā piedalījās 12 respondenti. Aptaujāto logopēdu darba pieredze attēlots diagrammā.

4.3.4. attēls

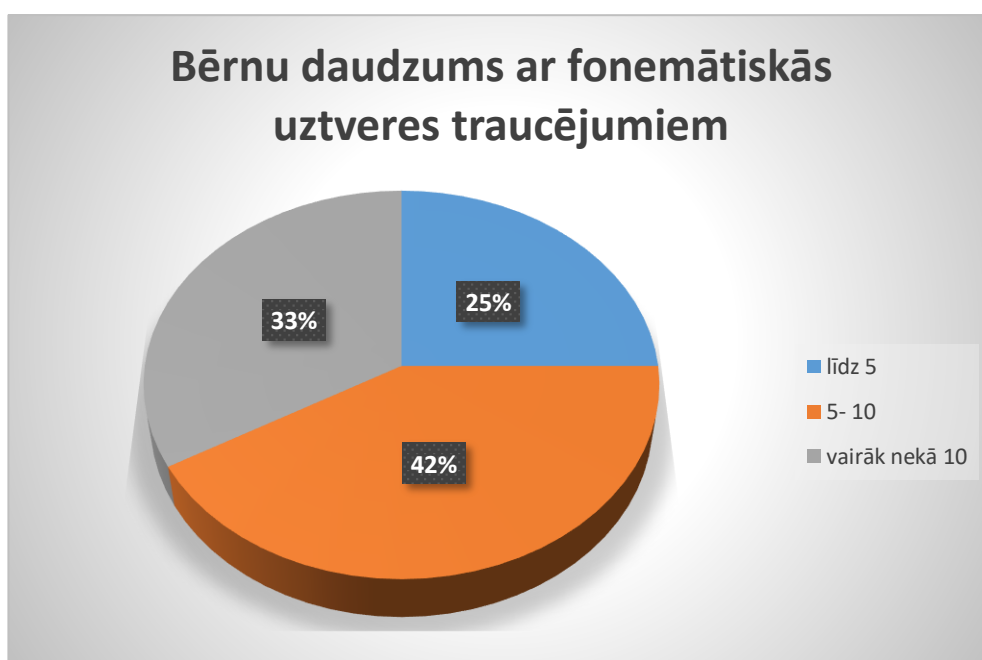

Uz jautājumu “Vai ikdienā logopēdi pamana to, ka pieaug bērnu skaits ar fonemātiskās uztveres traucējumiem?”, 11 respondenti atbildējuši apstiprinoši, bet 1, ka nē. Visbiežākie iemesli tiek minēti:

- Vecāki maz runā ar bērniem, nelasa grāmatas, pasakas;
- Laukos dzīvo daudz ģimeņu, kur vecāki paši apmeklējuši speciālās izglītības iestādes, iespējamās iedzimtības sekas;
- Netiek labota bērnu runa.

Uz jautājumu “Cik bērniem ir novērojami fonemātiskās uztveres traucējumi?” 25% respondentu ir līdz 5 bērniem, 42% ir līdz 10 bērniem un 33% ir vairāk nekā 10. Kas pierāda to, ka bērni, kuriem ir fonemātiskās uztveres traucējumi ir daudz, ņemot vērā, ka logopēda pilna grupa ir 24 bērni.

4.3.4. attēls

Uz jautājumu “Kādus uzdevumus un vingrinājumus izmantojat fonemātiskās uztveres attīstīšanai?”

- Nepareizas skaņas saklausīšana;
- Atkārtot zilbes;
- Noteikt skaņu vietu vārdā- vārda vidū, sākumā vai beigās

- **Klausīties skaņas dabā. Kas skan?**
- Kopīgi skandinām dziesmu ,ritmiski soļojot vai plaukšķinot rokas.
- Klaudzinu kādu no priekšmetiem un lūdzu nosaukt, kas skan.
- Klausīšanās – atkārtošana, ritma vingrinājumi, klasifikācija pēc dzirdes, pirkstu rotaļas un vingrinājumi, vingrinājumi skaņa- burts u.c.
- Rotaļas.
- **Saklausot ārpusvalodas skaņas, analizēt tās.** Iekļaujot nodarbībās logoritmikas vingrinājumus.
- Dažādus uzdevumus, lai attīstītu dzirdes uzmanību - **dabas skaņas, ikdienas skaņas, mūzikas instrumenti.**

Uz jautājumu “Vai nodarbībās izmantojat dabas materiālus un kādus?” 10 respondenti izmanto, bet 2 nē.

4.4.5. attēls

- Visbiežāk izmanto dabas materiāli ir čiekuri, kastaņi, smiltis, akmentiņi, kociņi, zīles, ūdens, smiltis, graudaugus, sūnu bumbiņas, koku lapas, dažādas sēklas, pārtikas produktus – mannā, griķi, zirņi, pupas.

Uz jautājumu “Vai logopēdi dod uz mājām uzdevumus, kurus pildīt kopā ar vecākiem?” 50% aptaujāto logopēdu dod, bet 50% nē.

Uz jautājumu “Kā Jūsaprāt sekmēt logopēda un vecāku, logopēda un pedagoga sadarbību bērna runas sekmēšanai” logopēdi snieguši sekojošas atbildes:

Vecākiem:

- kopīgas pēcpusdienas, individuālas pārrunas, nodarbību ar bērnu filmēšana un sūtīšana vecākiem
- Iemācīt vecākiem noteiktus logopēdiskā darba paņēmienus.
- Vecākiem sūtīt e- pastus, informēt.
- Runāt ar vecākiem, ka vecāku loma bērnu izglītošanā ir neatsverama. Tikai sadarbībā- logopēds- vecāks- varēs palīdzēt bērniem pārvarēt runas attīstības nepilnības.
- Vecāku sapulces un izskaidrošana par bērna problēmu
- Uzaicinot vecākus uz nodarbības vērošanu.
- Skaidrot vecākiem bērna runas traucējuma sekas, iespējas, kā vecāki var iesaistīties runas traucējuma novēršanā. Regulāri sazināties ar vecākiem, izzināt vecāku izpratnes līmeni par uzdevumiem, ko kopīgi ar bērnu vecāki mājās var veikt.

Pedagogiem

- rīkot sapulces, skaidrot logopēda darba specifiku. Ar pedagogiem- atvērtās nodarbības, pedagoģiskās sēdes
- Nododot informāciju, savstarpēji komunicējot u.c.
- Pedagogu savstarpējai sadarbībai, lai logopēds neizņemtu bērnu no mūzikas un sporta nodarbībām, bet pats logopēds piedalītos tajās un veicinātu šo bērnu attīstību kopā ar visiem.
- Pozitīva attieksme vienam pret otru.

4.4. Koriģējoši attīstošā darbība, izmantojot dabas materiālus.

Bērni, kuri piedalās darba autores pētījumā apmeklē logopēdiskās nodarbības. Tālāk darbā seko fonemātiskās uztveres attīstīšanas uzdevumi un vingrinājumi, izmantojot dabas materiālus.

1. Ārpusvalodas skaņas saklausīšana:

“Mežā”

Ieklausīties koku šalkoņā, raksturot skaņu – klusa, mierīga, spēcīga, brāzmaina. Mēģināt atkārtot vēja radīto skaņu.

“Ieklausies klusumā” nosaukt kādas skaņas vēl var saklausīt mežā. Mēģināt tās atdarināt.

“Jūrā”

Ieklausīties un raksturot dzirdēto skaņu daudzveidību – skarba, mierīga, klusa, brāzmaina, bangojoša. Vingrināties skaņas atdarināt.

“Pirmsskolas izglītības iestādes apkārtnē”

“Ieklausīties klusumā”. Sadzirdēt skaņas, vingrināties tās atkārtot.

Darba autore uzsver, ka minētos uzdevumus svarīgi atkārtot vairākkārtīgi. Bērniem, kuriem ikdienas skaņu saklausīšana nesagādā grūtības var piedāvāt sarežģītākas skaņas. Viennozīmīgi svarīgi ir būt pie dabas, nevis minētas skaņas atskaņot audio ierakstā.

2. Ritma atkārtošana

“Papagaiļi” Logopēde ar 2 kociņiem (var katru reizi izmantot citu materiālu – kastaņi, akmeņi) izsit ritmu mudinot bērnu ritmu atkārtot.

3. Roku un pirkstu sīkās muskulatūras attīstības veicināšana

“Kastaņi, zīles”

- Satvert un saspiest kastaņi vai zīli ar īkšķi un pārējiem pirkstiem pēc kārtas.
- Rullēt kastaņi vai zīli starp plaukstām: uz priekšu, atpakaļ, apļojot.
- Uzlikt plakanus kastaņus uz izstieptu plaukstu virspusēm: (cilāt reizē abas rokas uz augšu, uz leju, pa labi, pa kreisi, cilāt rokas pārmaiņus uz augšu, uz leju, uz priekšu, atpakaļ, šūpot abas rokas uz priekšu, atpakaļ, veikt apļveida kustības pret galda virsmu.)
- Nolikt vairākus kastaņus vai zīles rindā uz galda:
(ar pirkstu veikt plūstošu zigzaga kustību starp kastaņiem un zīlēm, veikt punktētu kustību starp kastaņiem)

Čiekuri

- ķert logopēdes mestos čiekurus.
- vingrināties mētāt čiekurus no vienas rokas otrā.
- nolikt uz galda labās rokas plaukstu ar izplestiem pirkstiem, kreisā rokā čiekurs: ar čiekuru uzsist pa galdu katra pirksta galā, zīmēt” (vilkt pa galdu) ar čiekuru apkārt visiem pirkstiem ar nepārtrauktu vai punktētu kustību.

Pēc tam to pašu atkārtojam noliekot uz galda labās rokas plaukstu, bet čiekuru turot kreisajā rokā.

- Turot katrā plaukstā čiekuru. (reizē aizvērt un atvērt abas plaukstas, čiekurus paslēpjot un parādot, saspiest plaukstas, pārmaiņus aizvērt un atvērt plaukstas
- Mest čiekurus grozā.
- Nolikt vairākus čiekurus gareniski uz galda vienu uz otra ar atstarpēm, un „izsoļot” ar 2.,3. pirkstu starp tiem.

Priežu skuļas

- Rullēt starp izstieptām plaukstām.
- Virpināt, turot to starp īkšķi un rādītājpirkstu, īkšķi un vidējo pirkstu, īkšķi un zeltnesi, īkšķi un mazo pirkstiņu. Vingrinājumu izpildām gan ar labo, gan ar kreiso roku. (Šternfelde,)

4. Elementārās fonemātiskās analīzes pārbaude

- patskaņa saklausīšana vārda sākumā;
- līdzskaņa saklausīšana vārda sākumā

“Makšķerēšana”

Ūdenī ieliktas dažādas sīkas rotaļlietas (ļoti labi noder kinderolu mantiņas), bērns pa vienai ņem laukā no ūdens, nosauc un pasaka vārdu pirmās skaņas.

- zilbju rindu atkārtošana

“Atkārto”

Logopēde iedod divus akmentiņu bērnam. Sauc zilbju rindu un ritmiski kladzina akmeņus, mudinot bērnu atkārtot

la – ra – la

ra – la – la utt.

5. Sarežģītas fonemātiskās analīzes pārbaude

- skaņas vietas noteikšana vārdā;

Uz galda priekšā stāv 3 stikla trauki. Logopēde sauc vārdus – lapsa, ābols, mal. Bērns iemet mazu akmentiņu attiecīgajā stikla trauciņā, kur sadzird skaņu [L] – vārda sākumā, vidū vai beigās. Ja bērns ir aktīvāks tad uzdevumu var veikt ar lielākiem ūdens spaiņiem un čiekurus vai kastaņus mest attiecīgajā ūdens traukā.

- skaņu secības noteikšana vārdā;

Smiltīs paslēptas burtu kartītes. “A”, “K”, “A”. “M”, “Ā”, “J”, “A”. Bērnā tās jāatrod un no dotajiem burtiem jāizveido vārds.

- skaņu skaita noteikšana vārdā.

“Cik?”

Logopēds saka vārdu, bērns noliek sev priekšā uz galda atbilstošu skaitu zīļu, kastaņu, pupu, akmeņu, cik skaņu sadzirdēja. Iesākumā sauc īsākus vārdus, piemēram, ak, aka, es, mēs. Pakāpeniski izvēloties garākus vārdus.

6. Fonemātiskās sintēzes pārbaude

- skaņu saliedēšana vārdā

Uz plakaniem akmeņiem uzrakstīti burti. Bērns nosauc burtus, “A”, “K”, “A”. Vingrinās nosaukt pilno vārdu.

7. Fonemātisko priekšstatu pārbaude

- vārdu sadomāšana uz konkrēto skaņu

“Paslēpes”

Uz smilšu lampas zem smiltīm paslēpušās burtu kartītes, bērns sameklē burtu kartītes, nosauc attēloto, izdomā vārdu uz attiecīgo skaņu.

- Attēlu/priekšmetu grupēšana ar konkrēto skaņu

“Šķiro”

Bērns no brīnummaisiņa izņem dažādus dabas materiālus, kurus aptausta, apskata, nosauc un noliek pie attiecīgā burta. R – L atšķiršanai – lapa, rīsi, zīle, čiekurs, spalva, vārpa, zāle, zariņš.

4.5. Pētījumu rezultātu apkopojums.

Diplomdarba galvenais mērķis bija izpētīt literatūru un praktiski pierādīt, ka dabas materiālu izmantošana koriģējošajās nodarbībās daudz sekmīgāk palīdz uzlabot fonemātiskās uztveres attīstību, 5 – 6 gadus veciem bērniem.

Laikā, kad darba autore novēroja un iesāka korekcijas darbu, veiksmīga sadarbība izveidojas ar bērnu vecākiem un grupu audzinātājiem. Darba autore ieteica dažādus uzdevumus un vingrinājumus, kurus var veikt vecāki, kā arī grupu skolotājas.

Laba sadarbība izveidojas arī ar bērnu logopēdi, ar kuras palīdzību un ieteikumiem darba autore spēj īstenot izvirzītos uzdevumus.

Izanalizējot logopēdu anketas, darba autore secina, ka ļoti aktuāls ir darba temats, jo ar katru gadu palielinās bērnu skaits, kuriem tiek novēroti fonemātiskās uztveres traucējumi. aptaujātie logopēdi izmanto dažādus dabas materiālus bērnu fonemātiskās uztveres attīstīšanai. Un uzskata, ka tas ir nozīmīgi un svarīgi. Izmantoto dabas materiālu klāsts ir ļoti daudzveidīgs un var izsecināt, ka logopēdi savam darbam pievēršas kreatīvi.

Darba autore vienīgi uzsver, ka tomēr būtu svarīgi un nozīmīgi iesaistīt vecākus bērna runas un valodas attīstīšanās, kā arī fonemātiskās uztveres pilnveidošanā, bet no aptaujātajiem respondentiem logopēdiem tikai 50% dod uzdevumus un vingrinājumus uz mājām, lai vecāki tos veiktu kopā ar saviem bērniem.

Analizējot vecāku sniegtās atbildes skumji bija uzzināt, ka 60% aptaujāto vecāku nezina, kas ir fonemātiskās uztveres traucējumi. Tas liek aizdomāties, ka tomēr sadarbība starp logopēdu un vecākiem viennozīmīgi varētu būt augstāka. Vecākiem trūkt informācijas un zināšanas par konkrēto tēmu.

Diemžēl valstisku iemeslu dēļ, koriģējošais darbs bērniem ar fonemātiskās uztveres traucējumiem netiek pilnvērtīgi veikts līdz galam un arī pētījumā netiek iekļauta bērnu fonemātiskās uztveres atkārtota pārbaude. Tādēļ gala rezultāti tiks balstīti uz ikdienas novērojumiem un logopēdu aptaujas iegūtajiem datiem.

Balstoties uz ikdienas novērojumiem AB ļoti daudz slimo, reti apmeklē pirmsskolas izglītības iestādi līdz ar to izkrīt ļoti daudz logopēdiskās nodarbības. Kas negatīvi ietekmē bērna valodas attīstību, kā arī fonemātisko uztveri. Darba autore secina, ka uzlabojums šim bērnam pagaidām nav.

EB regulāri apmeklē logopēdiskās nodarbības. Bet ir ļoti aktīva, nodarbībās trūkt uzmanības noturība un koncentrēšanās spējas. Lai piesaistītu EB uzmanību bieži nākas mainīt darbošanās veidu. Darba autore secina, ka minimāls uzlabojums ir novērojams, bet viennozīmīgi intensīvi jāturpina darbs pie fonemātiskās uztveres sekmēšanas.

MP arī regulāri apmeklēja logopēdiskās nodarbības. Vienmēr nopietni izturas pret pienākumiem. Ar lielu atbildības sajūtu darbojas nodarbības, spēj koncentrēties. Darba autore secina, ka var pamanīt uzlabojumu, bet traucē divvalodība ģimenē un mazs vārdu krājums.

KJ ir novērots būtisks uzlabojums fonemātiskās uztveres attīstībā. Regulāri mamma interesējas un tiek veiktas individuālas pārrunas. Mamma ļoti aktīvi iesaistās un labprāt veic dažādus vingrinājumus un uzdevumus mājās.

Darba autore secina:

- ka produktīvs darba rezultāts veidojas ar aktīvu vecāku līdzdalību, kuri mājās vēlas veikt vingrinājumus un uzdevumus. Logopēda un vecāku sadarbība.
- viennozīmīgi 2 mēneši laika posms ir pārāk īss, lai būtu uzlabojums bērna fonemātiskās uztveres attīstība, jo katra bērna darba temps, uzmanība, koncentrēšanās spējas, attīstības līmenis ir atšķirīgs.

Ieteikumi vecākiem runas un valodas attīstības sekmēšanai.

- svarīgs priekšnoteikums, lai bērna zobu sakodiens veidotos pareizs ir laicīga atteikšanās no māneklīša. Ilga māneklīša lietošana traucē zobiem un mēlei ieņemt pareizu stāvokli, kas vēlāk atstāj negatīvu ietekmi uz artikulācijas aparātu un skaņu pareizu izrunu.
- ar bērnu svarīgi ir runāt jau no dzīves pirmajām dienām, komentēt katru darbību ģērbjot mazuli, vannojot, rotaļājoties. Ja ar bērnu netiek komunicēts, tad tas var veicināt runas attīstības aizturi.
- parādoties pirmajiem zobiņiem būtu ieteicams dot barību, kas ir košļājama, tas veicina žokļu un mēles muskuļu attīstību.
- klausieties savos bērnos, ko viņi stāsta un skatieties acīs runājot.
- pasaku lasīšana.
- pievērsiet uzmanību bērna pirkstu muskulatūras attīstībai un veiklībai.
- pārrunājiet ar bērnu logopēdisko nodarbību nozīmību.
- radiet bērniem pozitīvu attieksmi pret logopēdiskajām nodarbībām.
- mājās pildiet logopēda ieteiktos uzdevumus un vingrinājumus.

- atcerieties, ka Jūs esat sava bērna pirmie skolotāji un paraugs. Sensitīvais periods valodas attīstībā bērniem ir no 2 – 3 gadiem.
- biežāk uzslavējiet savus bērnus un priecājieties par viņu sasniegumiem.

Ieteikumi pedagogiem.

- pievērst uzmanību savai runai un valodai.
- pievērst uzmanību bērnu runas attīstībai.
- sekmēt bērnu lielās un sīkās motorikas attīstību.
- esiet radoši un elastīgi, izmantojiet dabas materiālus nodarbībās.
- ieklausieties bērnos, bērni pasaka priekšā, kas viņiem ir aktuāli, nozīmīgi.
- Ja veiksmīgāka būs sadarbība lielajam trijniekam – pedagogam, logopēdam un vecākam, tad būs produktīvāks koriģējoši attīstošais darbs bērna runas traucējumu novēršanā.

Nobeigums un secinājumi

Darba autore teorētiskajā daļā iepazīnās ar dažādu autoru viedokļiem (I.Miltiņas, S.Tūbeles, G.Svences, D.Lieģenieces, A.Baumanes u.c.), un analizēja augstāk minēto autoru atziņas par 5 – 6 gadu vecu bērnu pedagoģiski psiholoģisko raksturojumu, fonemātisko uztveri un fonemātiskās uztveres traucējumu korekcijas iespējas izmantojot dabas materiālus logopēdiskajās nodarbībās.

1.Valodas apguves ceļš bērnam ir sarežģīts process, tāpēc katram bērnam tas noris atbilstoši katra bērna individuālajām spējām un attīstības pakāpei, tā dēļ nereti nākas novērot skaņu izrunas traucējumus.

2.Lai darba autore iegūtu objektīvus rezultātus bērna runas izpētē, tika veikta frontālā pārbaude (novērošana), kā arī tika uzmanība pievērsta informācijai grūtniecības norisi, slimībām un bērna attīstību.

3.Lai uzzinātu logopēdu viedokli par fonemātiskās uztveres traucējumu aktualitāti, dabas materiālu izmantošanu koriģējošajā darbā tika veikta aptauja. Kā arī tiek veikta vecāku anektēšana, lai noskaidrotu vai vecāki pievērš uzmanību bērnu valodas attīstībai un cik informēti ir vecāki par fonemātiskās uztveres traucējumiem. Iegūtie rezultāti tika apkopoti un izveidotas pārskatāmas diagrammas.

4.Pētījumam izraudzītie bērni regulāri apmeklēja logopēdiskās nodarbības, kurās tika nodrošināta sistemātiska darbošanās, tika ņemtas vērā vecumposmu īpatnības, lai vecinātu bērna valodas izaugsmi un fonemātiskās uztveres attīstīšanu. Līdz ar to var apgalvot, ka izvirzītā hipotēze apstiprinās, fonemātiskās uztveres sekmēšana logopēdijas nodarbībās 5 – 6 gadus veciem bērniem norit veiksmīgi, ja:

1.Tiek ņemtas vērā bērna vecumposma un attīstības īpatnības (kopveseluma pieeja bērna attīstība)

2.Tiek izmantoti bērna attīstības līmenim atbilstoši pedagoģiskie paņēmieni, koriģējoši attīstošas metodes.

3.tiek izmantoti dažādi dabas materiāli logopēdiskajās nodarbībās

Analizējot un apkopojot zinātnisko literatūru, apkopojot pieredzējušu logopēdu viedokli un izmantojot iegūto informāciju praktiskajā darbībā, darba autore secina:

- ka dabas materiālu izmantošana logopēdiskajās nodarbībās palīdz bērniem, kuriem ir valodas attīstības traucējumi.

- materiāli, kurus mums dod daba ir interesanti, dabīgi, ērti, lēti, kuru izmantošanas iespējās ir ļoti plašas –darbā ar bērniem grupās, individuālajās, logopēdiskajās nodarbībās, kā arī ārpustelpu nodarbībās.
- ir bērni, kuriem nepieciešama ilgāks laika posms korigējoši attīstošā darbība, lai varētu novērot runas un fonemātiskās uztveres uzlabošanos.

Izmantotā literatūra

1. Alsberga M., Antiņa I., Dortāne R., Frolova I., Helmane I., Jonīte V., Līne A., Milaša M., Paisuma K., Platonova J., Prole A., Šnepere L., Volāne E. (2016) Metodiskie ieteikumi pirmsskolas programmas īstenošanai. Rīga: VISC
2. Baumanē A. (1976) *Skaņu izraunas traucējumu novēršana bērniem*. Rīga: Zvaigzne
3. Baumanē A., Ķeire L. (1994) Valodas traucējumu veidi. Rīga: Zvaigzne ABCs
4. Dirēna V. (2000), *Dabas materiāli pamatskolai*. Rīga: Raka
5. Dzintere D. (1984) *Rotaļa un darbs bērnudārzā*. Rīga: Zvaigzne
6. Elnebiņa I. *Pakāpieni bērna attīstībā*. Rīga: Pētergailis
7. Fišers R. (2005) *Mācīsim bērniem domāt*. Rīga: Raka
8. Freiberga I., Priede L. (2007) *Bērns mācās izzināt pasauli*. Rīga: SIA Izglītības soļi
9. Freimane I., Liesmiņa I., Veģere I. (2007) Vides mācība maziem bērniem. Ziemeļvidzemes atkritumu apsaimniekošanas organizācija.
10. Geske R. (2005) *Bērna bioloģiskā attīstība*. Rīga: Raka
11. Golubina V. (2007) *Pirmsskolas pedagoga rokasgrāmata*. Rīga: Izglītības soļi
https://visc.gov.lv/vispizglitiba/saturs/dokumenti/metmat/valattveic_5_8.pdf - skatīts 15.05.2020.
12. Irbe A., Lindenberga S. (2017) *Bērns runāt mācās ģimenē*. Rīga: Raka
13. Jurgena I. (2010) *Vispārīgā pedagoģija*. Rīga: SIA N.I.M.S.
14. Kalniņa V., Skrube Dz. (1983) *Pirmsskolas vecuma bērnu valodas attīstīšanas metodika*. Rīga: Zvaigzne
15. Komenskis J. A. (1992) *Lielā didaktika*. Rīga: Zvaigzne
16. Lieģeniece D. (1999) *Kopveseluma pieeja audzināšanā*. Rīga: Raka
17. Lieģeniece D., Nazarova I. (1999) *Veseluma pieeja valodas apgūvē*. Rīga: Raka
18. Lūse J., Miltiņa I., Tūbele S. (2012) *Logopēdu terminu skaidrojošā vārdnīca*. Rīga: Raka
19. Ļubļinska A. (1979) *Bērnu psiholoģija*. Rīga: Zvaigzne
20. Markus D. (2003) *Bērna valoda: No pirmā klieziņa līdz pasakai*. Apgāds: Rasa ABC
21. Miltiņa I., Pastare S. (1995) *Pirmie soļi logopēdijā*. Rīga: Izglītības attīstības institūts
22. Miltiņa I. (2005) *Skaņu izrunas traucējumi*. Rīga: Raka
23. Miltiņa I. (2008) *Skolotāja logopēda darba mape*. Rīga: Raka

24. Miltiņa I. (2017) *Modelēšana logopēdijā*. Rīga: Raka
25. Omārova S. *Cilvēks dzīvo grupā*.
26. Piažē Ž. (2002) *Bērņa intelektuālā attīstība*. Rīga: Pētergailis
27. Plotnieks I. (1988) *Psiholoģija ģimenē*. Rīga: Zvaigzne
28. Prudņikova I., (2004) *Montesori pedagoģija ikdienā*. Rīga: Raka
29. Puškarevs I. (2001) *Attīstības psiholoģija*. Rīga: Raka
30. Skaista U., Bārda E. (2011) *Valodas (runas un rakstu) attīstības veicināšana bērniem vecumā no 5 līdz 8 gadiem*. Rīga VISC (skatīts 12.04.2020)
31. Svence G. (1999) *Attīstības psiholoģija*. Rīga: Zvaigzne ABC
32. Šternfelde I. ( ), *Sīkās motorikas attīstīšana pirmsskolas vecuma bērniem*. Pētergailis
33. Tūbele S. (2019) *Valodas traucējumu novērtēšana*. Rīga: Raka
34. Tūbele S., Landra T., Šūmane I., Burčaka M., Laganovska E., Kušnere S, Vīgante R. (2013) *Metodiskais materiāls pedagogiem darbam ar izglītojamiem ar jauktiem attīstības traucējumiem*. Rīga: VISC (skatīts 11.02.2020)
35. Tūbele S., Lūse J. *Ja skolēns raksta nepareizi*. Rīga: Raka
36. Tūbele, S. (2002) *Skolēna runas attīstības vērtēšana*. Rīga: RaKa
37. Vigotskis Ļ. (2002) *Domāšana un runa*. Madona: Eve
38. Vorobjovs A. (2000) *Vispārīgā psiholoģija*. Rīga: Izglītības soli
39. Vorobkovs A. (2002) *Sociālā psiholoģija*. Rīga: Izglītības soli
40. Zaķe, I. (2000). *Logopēdiskās spēles un vingrinājumi*. Rīga: Izglītības soli.
41. Zelmenis V. (1991) *Īss pedagoģijas kurss*. Rīga: Zvaigzne
42. Волковой, С.Н. Шаховской (1998) *Учебник для студентов дефектол.* Гуманит. Изд. Центр ВЛАДОС
43. Г. В. Чиркина, *Основы логопедической работы с детьми: Учебное пособие для логопедов, воспитателей детских садов, учителей начальных классов, студентов педагогических училищ. – 2-е изд., испр. – М.: АРКТИ,– 240ст*
44. Каримова Н. В. (2016) *Диагностика фонематических процессов у детей дошкольного возраста*. Образование и воспитание. №2. URL <https://moluch.ru/th/4/archive/29/847/> (skatīts: 23.02.2020).
45. Левина Р.Е. (1967) *Педагогические вопросы патологии речи у детей*. Специальная школа, вып. 2 (skatīts pedlib.ru, 16.02.2020)
46. Эльконин, Д. Б. (2008). *Детская психология*. 5-е изд. Москва: Академия, 383 с.
47. Ястребова, А., В., Спирина, Л., Ф., Бессонова, Т., П., (1997) *Учителю о детях с недостатками речи*. Москва: АРКТИ, 129 с.

Jēdzienu skaidrojums

rezistence – organisma izturība pret dažādiem kaitīgiem apkārtējās vides apstākļiem

perceptīvā darbība – uztveres vingrinājumi

emocionālo decentralizāciju – emocionālais process

ambivalentas jūtas – divpusīgas jūtas

etioloģija – mācība par slimību cēloņiem un nosacījumiem

patoģenēze – mācība par slimības rašanos un attīstību organismā

intrauterīnā jeb prenetālā pataloģija – periods, kas attiecas pirms bērna piedzimšanas

afiksija – smakšana, skābekļa trūkums

inervācija – orgāna pāriešana ierosas stāvoklī.

Pielikumi

Rotaļas frontālai pārbaudei.

“Nosaki, kas skan 1!”

Bērniem jāaizver acis, tikmēr pieaugušais:

- čaukstina papītu,
- kladzina ar diviem akmeņiem,
- spainī grab kastaņi
- spainī grab čiekuri

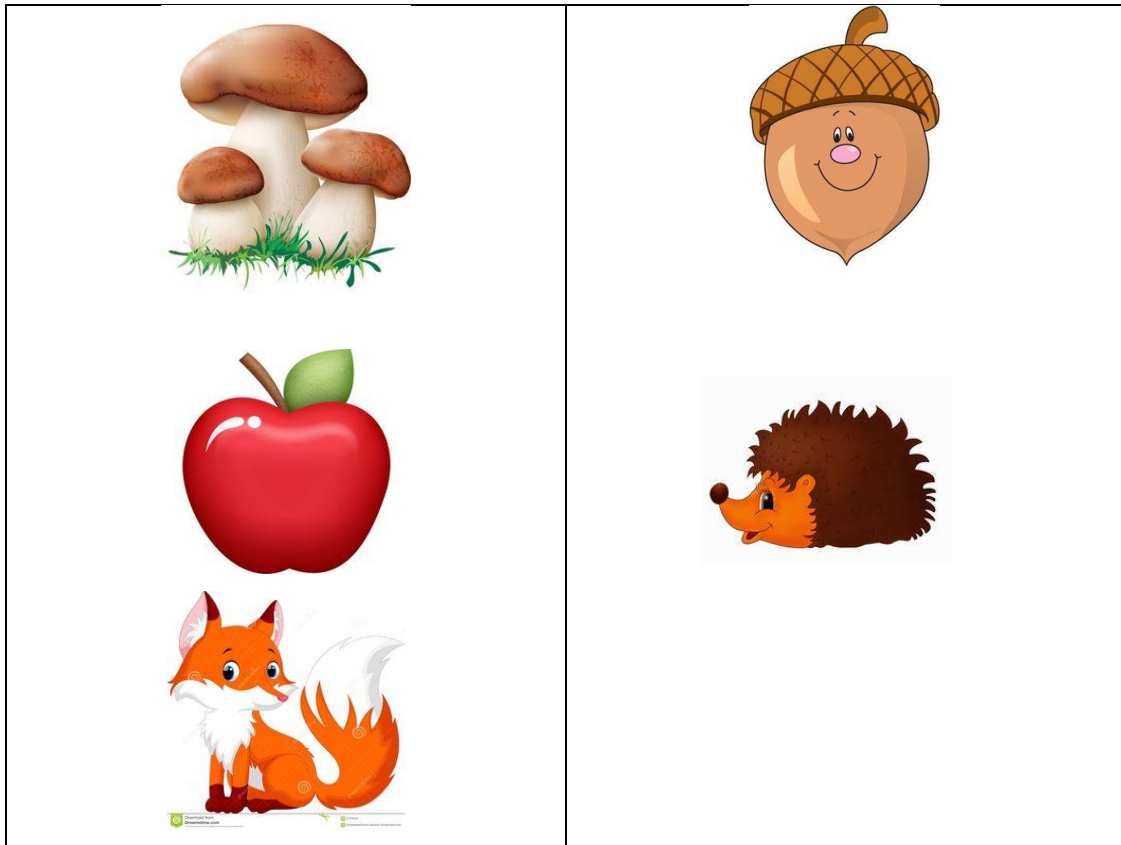
Kad bērni atver acis, viņiem jānosauc, ko dzirdējuši.

“Nosaki, kas skan 2!”

Bērnus rosina ieklausīties dabas skaņās, nosaukt to, ko dzird (putnu dziesmas, automašīna, bērni, lidmašīna, vilciens u.c) un raksturot skaņas (skaļa, klusa, skaista utt.)

Fonemātiskās uztveres pārbaude.

Patskaņa saklausīšana vārda sākumā (nosauc vārdā pirmo skaņu)	Adata, egle, ūdens		
Līdzskaņa saklausīšana vārda sākumā (nosauc vārdā pirmo skaņu)	Saule, balons, maize		
Zilbju rindu atkārtošana	pa –pa –pā pa – ba –pa mā –ma –mā ta – da– ta pa – ta –ka		
Skaņas vietas noteikšana vārdā	Vārda sākumā	Vārda vidū	Vārda beigās
	zīmulis sīpoli kaste	maize aste aka	maz ogas vairāk
Skaņu secības noteikšana vārdā	a– k–a, m – ā – j –a, r –a –t –i, l– a– p–s–a		
Cik skaņu vārdā?	Es, tu, mēs, aka, kāja, lācis		
Ko es pateicu? Skaņu sapludināšana vārdā.	T– u, a– k–a, l–a–p–a, z–e–ķ–e, k–a–ķ–i–s.		
S	Z		
			

3.

pielikums

ANKETA VECĀKIEM.

Sveicināti!

Mans vārds ir Signe Jonase, studēju Latvijas Universitātes Pedagoģijas, psiholoģijas un mākslas fakultātē, programmā “Skolotājs” ar apakšprogrammu “Skolotājs logopēds”.

Mana diplomdarba temats ir “Fonemātiskās uztveres sekmēšana 5 –6 gadus veciem bērniem ar fonētiski fonemātiskiem traucējumiem, izmantojot dabas materiālus”. Lai izvērtētu izvēlēta temata aktualitāti, lūdzu Jums sniegt savu viedokli.

Anketa ir anonīma, tā sastāv no 8 jautājumiem.

Liels paldies jau iepriekš!

1. Vai Jūs pievēršat uzmanību sava bērna runai?

- jā;
- nē.

2. Vai Jūs domājat, ka jūsu bērna runas attīstība ir atbilstoša vecumam?

- jā;
- nē.

3. Vai sadarbojaties ar bērna logopēdu un esat informēti par bērna valodas attīstību?

- jā;
- nē.

4. Vai esat pazīstams ar “fonēmiskās uztveres” jēdzienu?

- jā;
- nē.

Ja esat, tad kā Jūs to saprotat?

---

5. Vai Jūs zināt ar kādiem līdzekļiem, vingrinājumiem un uzdevumiem iespējams attīstīt fonemātisko uztveri?

- jā;
- nē.

Ja zināt, tad miniet dažus piemērus.

---

6. Vai fonemātisko uztveri iespējams attīstīt izmantojot dabas materiālus?

- jā;
- nē.

7. Kādi Jūsaprāt būtu piemērotākie dabas materiāli bērna fonemātiskās uztveres attīstīšanai. (var atzīmēt vairākus variantus.)

- dabas skaņas (putnu dziesmas, dzīvnieku skaņas, transporta līdzekļa radītie trokšņi, vējš, jūra utt.);
- smiltis;
- ūdens;
- kastaņi, čiekuri, zīles;
- mannā, griķi, makaroni, zirņi, pupas;
- zariņi, akmeņi, gliemežvāki.

8. Vai Jūs labprāt darbotos ar bērnu izmantojot iepriekš minētos dabas materiālus?

- jā (tā es varētu palīdzēt savam bērnam);
- nē (tas radītu lielu nekārtību un haosu).

4.pielikums

ANKETA LOGOPĒDIEM.

Sveicināti!

Mans vārds ir Signe Jonase, studēju Latvijas Universitātes Pedagoģijas, psiholoģijas un mākslas fakultātē, programmā “Skolotājs” ar apakšprogrammu “Skolotājs logopēds”. Mana diplomdarba tēmatā ir “Fonemātiskās uztveres sekmēšana 5 – 6 gadus veciem bērniem ar fonētiski fonemātiskiem traucējumiem, izmantojot dabas materiālus”. Lai izvērtētu izvēlēta temata aktualitāti, lūdzu Jums sniegt savu viedokli.

Anketa ir anonīma.

Liels paldies!

1. Jūsu darba stāžs: (atzīmējiet)

- līdz 5 gadiem;
- 5 – 10 gadi;
- 10 – 15 gadi;
- 15 – 20 gadi;
- ilgāks par 20 gadiem.

2. Vai Jūs savā darbā novērojat to, ka ar katru gadu pieaug bērnu skaits, kuriem ir fonemātiskās uztveres traucējumi?

- jā;
- nē.

Ja ievērojat, kāds varētu būt iemesls?

---

3. Cik bērniem, kuri pie Jums apmeklē nodarbības ir novērojami fonemātiskās uztveres traucējumi?

- līdz 5;
- 5 – 10;
- vairāk kā 10.

4. Kādus uzdevumus un vingrinājumus Jūs izmantojat fonemātiskās uztveres attīstīšanai?

---

5. Vai fonemātiskās uztveres attīstīšanai izmantojat dabas materiālus?

- jā;
- nē.

Ja izmantojat, tad kādus?

---

6. Vai Jūs dodat bērniem uz mājām “Mājas darbiņus”, kurus veikt kopā ar vecākiem?

- jā;
- nē.

7. Kā Jūsprāt sekmēt logopēda un vecāku, logopēda un pedagoga sadarbību bērna runas sekmēšanai?

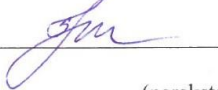

GALVOJUMS

Es, Signe Forase apliecinu, ka darbs izstrādāts atbilstoši zinātniskās ētikas principiem.

Darbā izmantotā literatūra u. c. avoti norādīti literatūras u. c. avotu sarakstā. Dažāda veida informācijai (atziņām, citātiem, attēliem, tabulām u.c.), kas iegūta no minētajiem avotiem, pētnieciskajā darbā un tā pielikumos norādītas atsauces.

Darba autors Signe Forase
(vārds, uzvārds) (paraksts)

Datums: 20. 05. 2020.

IZZĪŅA PAR AIZSTĀVĒŠANU

Diplomdarbs izstrādāts

LU _____

Ar savu parakstu apliecinu, ka darbs izstrādāts patstāvīgi.

Darba autors

_____
(vārds, uzvārds, paraksts)

Rekomendēju darbu aizstāvēšanai.

Darba zinātniskais vadītājs

_____
(akadēmiskais amats, zinātniskais grāds, vārds, uzvārds, paraksts)

Diplomdarbs aizstāvēts

Pārbaudījuma komisijas 2020.gada _____ sēdē, protokola Nr. _____

vērtējums

_____
(vērtējums)

_____
(vērtējums vārdiem)

Valsts pārbaudījuma
komisijas priekšsēdētājs

_____
(akadēmiskais amats, zinātniskais grāds, vārds, uzvārds)

_____
(paraksts)